

2019

Universiteit Utrecht

Leonard van 't Hul, MSc
Dr. Eva Jaspers

Evaluatie bereik en effect inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsdag 2019

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	2
Inleiding	3
Voorgaand onderzoek	5
Onderzoeksmethoden	8
Publieksonderzoek Bevrijdingsfestivals	8
Organisatorische dynamieken	11
Operationalisering	11
Resultaten Bevrijdingsfestivals.....	15
Resultaten inhoudelijke activiteiten.....	19
Amsterdam – Vrijheidslunch ‘Uit je hokje’	21
Den Bosch – Vrijheidslunch ‘Vandaag vertellen we verhalen’	24
Den Haag – ‘In Vrijheid kiezen voor Europa’	28
Haarlem – ‘Mensenbieb’	32
Rotterdam – ‘Radio Freedom’	35
Utrecht – ‘Beeldvormen Utrecht 40-45’	38
Vlissingen – ‘Escape to Freedom’	42
Zwolle – Vrijheidslunch ‘In vrijheid kiezen’	45
Conclusie en aanbevelingen	48
Literatuurlijst.....	52
Bijlagen	53

Woord vooraf

In februari 2019 werd de afdeling sociologie van de Universiteit Utrecht gevraagd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en het Nationaal Comité 4 en 5 mei een effectevaluatie uit te voeren. Deze evaluatie zou moeten gaan, zo luidde de opdracht, over de resultaten van de BZK-subsidie waarmee organisatoren van de verschillende Bevrijdingsfestivals in Nederland een inhoudelijke activiteit konden opzetten. Initiatiefnemers konden maximaal €5000,- aanvragen om de kosten te dekken van één of meerdere inhoudelijke activiteiten.

Wij, Eva Jaspers en Leonard van 't Hul, waren direct enthousiast over deze onderzoeksopdracht. De evaluatie zou ons namelijk de gelegenheid bieden om het onderzoek naar herdenken in Nederland te continueren, dat Jaspers eerder in samenwerking met onder meer Sabrina de Regt over dit onderwerp uitvoerde. Zij het ditmaal op iets kleinere schaal. Het uitgangspunt voor onze studie is dan ook het effectonderzoek van 2018 dat door Esmee Bosma en Sabrina de Regt vanuit de afdeling sociologie van de Universiteit Utrecht werd uitgevoerd. We waren met name benieuwd op welke punten de beleidsaanbevelingen ter harte zijn genomen en zo ja, welke gevolgen dat zou hebben voor de manier waarop bezoekers de activiteiten beoordelen.

Voor u ligt het resultaat van onze inspanningen. Bij de totstandkoming van dit rapport hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de diensten van Lute Bos, Marco Keijser, Chantal Manrho, Anouk de Mol, Jette Princen en Marit Schreurs. Allen zijn zij studenten sociologie (bachelor dan wel pre-master) en wij danken hen voor hun constructieve inzet, suggesties, reflecties en observatievermogens. Daarnaast danken wij de verschillende door ons geïnterviewde initiatiefnemers van de inhoudelijke activiteiten voor hun tijd en toelichting, en ook Marijke Looye en Piet Slegt voor de prettige, constructieve samenwerking. Hoewel we de evaluatie niet zonder hun hulp hadden kunnen uitvoeren, zijn wij zelf verantwoordelijk voor het eindresultaat en inhoud van dit rapport.

Leonard van 't Hul & Eva Jaspers
Utrecht, 31 juli 2019

Inleiding

In 2019 stonden de bevrijdingsfestivals in het teken van het thema ‘in vrijheid stemmen’. Met dit overkoepelende thema werd in de eerste plaats herdacht dat Nederland 74 jaar geleden werd bevrijd en er een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog. De bevrijding luidde het herstel van de parlementaire democratie in: op 17 mei 1946 werden de eerste vrije verkiezingen gehouden sinds het uitbreken van de oorlog. In de Tweede plaats reflecteert het thema ‘in vrijheid kiezen’ dat het Algemeen Kiesrecht exact honderd jaar geleden werd ingevoerd. Sinds 17 mei 1919 mogen alle Nederlandse mannen en vrouwen vanaf 25 jaar stemmen (sinds 1972 is de leeftijdsgrens 18 jaar).¹

De actualiteit van dit jubileum werd nog maar eens onderstreept door het feit dat de Nederlandse burgers in 2019 tweemaal naar de stembus mochten gaan, om de invulling van drie instituties te bepalen. Op 20 maart 2019 vonden de Provinciale Statenverkiezingen plaats en werden tegelijkertijd de Waterschapsverkiezingen gehouden, op 23 mei 2019 volgde de verkiezing van het Europese Parlement.

Net als in eerdere jaren beoogden het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) de festiviteiten van 5 mei zo veel mogelijk te laten aansluiten op het overkoepelende thema. Om de organisaties van de veertien afzonderlijke bevrijdingsfestivals in Nederland daarbij te ondersteunen stelde het ministerie van BZK een stimuleringssubsidie ter beschikking van in totaal €70.000,-. Per project kon maximaal €5000,- worden aangevraagd om een activiteit mede te financieren. De aanvragers van een subsidiebedrag werd gevraagd om via hun project “(meer) kennis en bewustzijn over democratie, grondrechten en actief burgerschap en de samenhang met het thema vrijheid bij burgers” te bewerkstelligen. Speciale aandacht zou daarbij besteed moeten worden in het aantrekken van “jongeren die de Bevrijdingsfestivals bezoeken” – en dan in het bijzonder (V)MBO-jongeren tussen de 15 en 25 jaar.²

De afdeling sociologie van de Universiteit Utrecht is door het Ministerie van BZK gevraagd het resultaat van de subsidiemaatregel te onderzoeken. Onderzoekers kregen

---

¹ Zie parlement.com voor informatie over de ontwikkeling van het kiesrecht en ikviermijnstem.nl voor informatie over de festiviteiten rondom de viering van honderd jaar kiesrecht (beide sites laatst geraadpleegd op 7-7-2019).

² Ministerie van BzK (2019a) Aanvraagformulier BZK, pp3, p2. In aanvulling: Ministerie van BzK (2019b) Onderzoeksvoorzet: Onderzoek Universiteit Utrecht naar bereik en effect subsidie BZK Bevrijdingsdag 2019, pp1.

daarbij de opdracht om zich op drie centrale vragen te concentreren. Ten eerste verlangde BZK een antwoord op de vraag in hoeverre de gesubsidieerde projecten resulteerden in (meer) betrokkenheid bij democratie, grondrechten en actief burgerschap. De tweede vraag was of de doelgroep van (V)MBO-jongeren tussen de 15 en 25 jaar werd bereikt. Naast deze twee vraagstellingen over de publiekservaringen is de derde organisatorische vraag wat de ervaringen van de organisatoren van de gehonoreerde subsidieaanvragen zijn met betrekking tot de organisatie en verloop van de door hen geïnitieerde inhoudelijke activiteit. Tot slot is de onderzoekers van de Universiteit Utrecht verzocht aanbevelingen te doen voor de mogelijke inhoudelijke activiteiten in 2020.

Om de drie onderzoeksvragen te beantwoorden zijn drie verschillende onderzoeksmethoden met elkaar gecombineerd (een zogenaamde methode triangulatie). Op 5 mei 2019 vond op zes vooraf geselecteerde bevrijdingsfestivals een enquête plaats door middel van een gestandaardiseerde vragenlijst. Dat resulteerde in 521 ingevulde vragenlijsten van bezoekers van de bevrijdingsfestivals in Amsterdam, Den Bosch, Den Haag, Haarlem, Rotterdam, Utrecht, Vlissingen en Zwolle. Bovendien voerden onderzoekers op dezelfde zes festivals (participerende) observaties uit om het verloop van in totaal acht inhoudelijke, door het Ministerie van BZK gesubsidieerde, activiteiten te bestuderen. De derde onderzoeksvraag werd onderzocht door middel van semigestructureerde telefonische interviews met de organisatoren van alle veertien gehonoreerde projecten.

Voorgaand onderzoek

Het huidige onderzoeksrapport met betrekking tot de bevrijdingsfestivals en bijbehorende inhoudelijke activiteiten van 2019 is een vervolgonderzoek van een effectmeting die de afdeling sociologie van de Universiteit Utrecht in 2018 uitvoerde, in opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei.³ Ook toen waren de onderzoeksvragen of de inhoudelijke doelstellingen van een 'grotere betrokkenheid bij democratie, mensenrechten en actief burgerschap' werden behaald en of de doelgroep van (V)MBO-jongeren tussen de 15 en 25 jaar werden bereikt.⁴ Destijds concentreerde het onderzoeksteam zich op vier inhoudelijke activiteiten, namelijk zoals die plaatsvonden in Den Bosch, Groningen, Haarlem en Vlissingen. Hun voor- en nameting rondom de bevrijdingsfestivalactiviteiten van 2018 resulteerde in een dataset van in totaal 749 ingevulde enquêtes (voormeting: 323, nameting: 426), een deel daarvan werd afgenomen onder festivalbezoekers en een substantieel deel werd voorgelegd aan leerlingen van verschillende Groningse scholen.

De belangrijkste conclusie die de onderzoekers in 2018 trokken was dat de subsidiemaatregel van het Ministerie van BZK voor de inhoudelijke activiteiten op of in aanloop naar 5 mei (deels) succesvol waren. Elk van de inhoudelijke activiteiten voldeed aan de doelstelling van BZK, maar hoewel elk van de onderzochte activiteiten (redelijk) goed werd beoordeeld, was er geen sprake van een 'duurzame gedragsverandering'. De onderzoekers erkenden dat de doelgroep van (V)MBO-jongeren vrij lastig te bereiken zijn voor organisatoren van inhoudelijke activiteiten. Het advies aan het Ministerie en het Nationaal Comité was dan ook om zich te concentreren op het vergroten van ofwel het 'bereik' ofwel het 'effect' van inhoudelijke activiteiten. De onderzoekers suggereerden om verschillende activiteiten te combineren en waar mogelijk verplicht te stellen op scholen, zo zou een activiteit waarbij persoonlijke verhalen centraal staan (de Mensenbieb), gecombineerd kunnen worden met een game (VrijheidEXPOsed van Bits of Freedom).⁵

Het effectonderzoek van de afdeling sociologie uit 2018 sloot aan bij publieksonderzoeken naar de Bevrijdingsfestivals die Onderzoeksbureau Veldkamp uitvoerde in 2012 en de Universiteit Utrecht in 2014. Beide onderzoeken concludeerden dat bezoekers van de Bevrijdingsfestivals over het geheel genomen jong en hoogopgeleid zijn en

---

³ Bosma, E. & De Regt, S. (2018) *Bereik & Effect Inhoudelijke Projecten Bevrijdingsdag. Evaluatie BZK-subsidie Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Utrecht: Universiteit Utrecht, pp37.

⁴ Ibid, 9.

⁵ Ibid, 30-31.

dat bezoekers voor de gezelligheid en de muziek naar de festivals komen, niet zozeer omwille van het inhoudelijke programma. Bureau Veldkamp toonde aan dat gemiddeld 4 op de 10 bezoekers iets van het inhoudelijke programma meekregen en daar in 61 procent van de gevallen positief over oordeelde.⁶ Het daaropvolgende grootschalige onderzoek uitgevoerd door de afdeling sociologie van de Universiteit Utrecht uit 2014 bevestigde dat beeld nog eens. De onderzoekers voerden voor- en nametingen uit op vijf verschillende festivals en stelden eveneens vast dat bezoekers doorgaans relatief jong en hoogopgeleid zijn en dat een minderheid deelnam aan de inhoudelijke activiteiten. De onderzoekers concludeerden dat er geen sprake was van een blijvende perspectief- of gedragsverandering onder bezoekers.⁷

Zowel het publieksonderzoek van Bureau Veldkamp uit 2012 als het publieksonderzoek van de Universiteit Utrecht uit 2014 onderzochten de effecten van Bevrijdingsfestivals in algemene zin, maar besteedden geen aandacht aan de effecten van de afzonderlijke inhoudelijke activiteiten. Om die reden werd in de effectmeting uit 2018 en ook in dit onderzoek wel ruim stilgestaan bij de afzonderlijke activiteiten. Bovendien besteedden we ditmaal wél aandacht aan de organisaties van de activiteiten die gebruik maakten van de subsidieregeling van BZK. Daarmee bouwen we dit jaar voort op een onderzoek dat het Verwey-Jonker Instituut in 2016 uitvoerde onder medewerkers van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, een ambtenaar van het Ministerie van BZK, organisatoren van verschillende provinciale Bevrijdingsfestivals en organisatoren van inhoudelijke activiteiten.⁸ Uit dat onderzoek bleek dat organisaties weinig zicht hadden op de behaalde resultaten van hun inhoudelijke activiteiten, maar wel zeer positief gestemd waren over de samenwerking tussen verschillende organisatieniveaus.⁹

Dit onderzoeksrapport vormt een combinatie tussen het organisatorische perspectief van het Verwey-Jonker Instituut en het publieksonderzoek van de Universiteit Utrecht uit 2018. In de hiernavolgende paragraaf zetten we onze methode van onderzoek uiteen, om vervolgens de onderzoeksresultaten in twee stappen te bespreken. De eerste

---

⁶ Bureau Veldkamp (2012). *Bevrijdingsfestivals 2012. Hoofdonderzoek*. Amsterdam: Bureau Veldkamp. Zie ook: Jonkman, H., Koçak, S., Meer, F. de, & Arkesteijn, E. (2016). *Over vrijheid onderhouden. Evaluatie BZK subsidie Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 4.

⁷ De Regt, S. (2014). *Vrijheid en het Vieren van Vrijheid anno 2014: Een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

⁸ Jonkman, H., Koçak, S., Meer, F. de, & Arkesteijn, E. (2016)

⁹ Ibid, 29-30.

stap is de bespreking van de onderzoeksresultaten in algemene zin, waarbij de ervaringen en (politiek-maatschappelijke) opinies van alle festivalbezoekers centraal staan. De tweede stap is de bespreking van de bevindingen per bevrijdingsfestivalactiviteit. In een concluderend hoofdstuk zullen wij enkele concrete handvatten voor toekomstig beleid presenteren.

Onderzoeksmethoden

Om zowel de publiekservaringen met betrekking tot de Bevrijdingsfestivals en inhoudelijke activiteiten te bestuderen als de ervaringen van de afzonderlijke organisaties hebben we een kwantitatieve onderzoeksmethode, de gestandaardiseerde enquête, gecombineerd met twee kwalitatieve onderzoeksmethoden, namelijk (participerende) observaties en semigestructureerde interviews. Via deze zogenaamde methode-triangulatie hebben we een completer beeld trachten te schetsen van de resultaten van de verschillende Bevrijdingsfestivalactiviteiten. Immers, elke onderzoeksmethode heeft haar eigen voor en nadelen. De gestandaardiseerde enquête zorgt een relatief eenvoudige, gelijkmatige meting van verschillende bezoekerservaringen, maar heeft onder meer als nadeel dat onze voornaamste doelgroep moeilijk te motiveren is tot participatie en meet uiteindelijk post-hoc reflecties. Participerende observaties bieden beter inzicht in de dynamieken tussen bezoekers terwijl een activiteit plaatsvindt, maar leunt sterk op de oplettendheid en perspectief van een individuele observator. De semigestructureerde interviews bieden ruimte aan betrokkenen om hun ervaringen te delen, maar zijn moeilijker onderling vergelijkbaar.

Publieksonderzoek Bevrijdingsfestivals

Voor het publieksonderzoek concentreerden we ons op acht Bevrijdingsfestivals en gaven we speciale aandacht acht van de veertien inhoudelijke activiteiten die door het Ministerie van BZK werden gesubsidieerd (zie tabel 1, het gaat om de eerste acht inhoudelijke activiteiten). De selectie van deze acht activiteiten werd gemaakt in samenspraak met BZK en het Nationaal Comité 4 en 5 mei en vond plaats op basis van geografische spreiding en de wens om de resultaten te kunnen vergelijken met het onderzoek uit 2018.

Tabel 1 – Overzicht van inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsfestivals 2019 gesubsidieerd door Ministerie van BZK

#	Stad	Titel inhoudelijke activiteit	Onderzocht in 2018?	Onderzocht in 2019
1	Amsterdam	Vrijheidslunch 'Uit je Hokje'		Ja
2	Den Bosch	Vrijheidslunch 'Vandaag vertellen we verhalen'	Ja	Ja
3	Haarlem	Mensenbieb	Ja	Ja
4	Zwolle	Vrijheidsontbijt 'In vrijheid kiezen'		Ja
5	Utrecht	Tentoonstelling 'Beeldvormen Utrecht '40-'45'		Ja
6	Den Haag	In vrijheid kiezen voor Europa		Ja
7	Rotterdam	Radio Freedom		Ja
8	Vlissingen	Escape to Freedom Container	Ja	Ja
9	Almere	The Art of Freedom		
10	Assen	Klaagmuur voor de Vrede/ Gastlessen/Culturele apotheek met vluchtelingen poëzie op recept/ Vrijheidsbomen		
11	Groningen	Debattenreeks	Ja	
12	Leeuwarden	Portretje Vrijheid/ Escape Van/ Fotobordenproject/ Speakers corner		
13	Roermond	Een kwestie van kiezen		
14	Wageningen	Nationale Bevrijdingsvuurestafette		

zelfstandig in te vullen. Op voorhand instrueerden we de student-assistenten over het doel van dit onderzoek en verzochten we hen om op een vaste plek te enquêteren (namelijk dichtbij de ingang). We vroegen hen om een doorsnee van de bezoekers aan te spreken, maar zich waar mogelijk te concentreren op het bereiken van jongeren. De student-assistenten waren herkenbaar als onderzoekers namens de Universiteit Utrecht doormiddel van een badge met daarop hun naam, het logo van de Universiteit Utrecht en de aanduiding 'onderzoeker', zodat duidelijk was dat zij een serieuze onderzoeksinstantie vertegenwoordigden. De organisaties van de verschillende festivals werden op voorhand op de hoogte gesteld van de komst en werkzaamheden van de student-assistenten.

De enquêtevragen namen we over uit het onderzoek van 2018, zij het in licht aangepaste vorm (zie Bijlage 1 voor de vragenlijsten). De vragen met betrekking tot het thema 'Bevrijdingsdag' en 'Algemene achtergrondvragen' werden gehandhaafd, de vragen met betrekking tot het thema 'De Nederlandse samenleving' en 'Bevrijdingsfestival(activiteiten)' werden aangepast aan de situatie anno 2019. De centrale evaluatieve vragen werden behouden om de resultaten van dit jaar te kunnen vergelijken met de resultaten uit 2018. Het enquêteformulier was voorzien van het logo van de Universiteit Utrecht en het Nationaal Comité 4 en 5 mei. In tegenstelling tot het onderzoek van 2018 vond er dit jaar geen voor- en nameting plaats, maar omdat er gedurende de hele

dag werd geënquêteerd is er wel een relatief grote variëteit aan bezoekers bereikt. Een verschil ten opzichte van het onderzoek uit 2018 was bovendien de enquêteurs met twee vragenlijsten werkten: de bezoekers die deelnamen aan een van de gesubsidieerde projecten kregen een daartoe gespecificeerde, iets uitgebreidere vragenlijst voorgelegd. In totaal werden 521 bezoekers geënquêteerd, verdeeld over acht verschillende Bevrijdingsfestivals (zie tabel 2).

Tabel 2 – Aantal ingevulde vragenlijsten per Bevrijdingsfestivallocatie en per activiteit

#	Locatie	Inhoudelijke activiteit	Vragenlijsten activiteit	Vragenlijsten algemeen	Totaal
1	Amsterdam	Vrijheidslunch 'Uit je Hokje'	31	10	41
2	Den Bosch	Vandaag vertellen we verhalen	38	62	100
3	Haarlem	Mensenbieb	30	20	50
4	Zwolle	Vrijheidsontbijt 'in vrijheid kiezen'	22	73	95
5	Utrecht	Beeldvormen Utrecht 40-45	11	69	80
6	Den Haag	In vrijheid kiezen voor Europa	14	26	40
7	Rotterdam	Radio Freedom	15	59	74
8	Vlissingen	Escape to Freedom Container	13	28	41
Totaal			174	346	521

De meting van de publiekservaringen met betrekking tot afzonderlijke inhoudelijke activiteiten geschiedde niet slechts op basis van een gestandaardiseerde enquête, maar werd aangevuld met observaties van de student-assistenten. Op deze manier kunnen we ook de dynamiek gedurende de Bevrijdingsdag zelf meenemen als uitkomst van ons publieksonderzoek. Om de observaties zoveel mogelijk te systematiseren kregen de student-assistenten op voorhand een korte training en handvatten. Zo werd hen gevraagd in elk geval te letten op de positionering van een activiteit te midden van andere activiteiten, de interactie te beschrijven tussen vrijwilligers/organisatoren en bezoekers, en ook de dynamieken tussen deelnemers (enthousiasme, engagement) in de gaten te houden. Waar mogelijk werden student-assistenten aangemoedigd om bezoekers die zij niet enquêteerden en organisatoren (die per definitie uitgesloten waren van deelname aan de enquête) te vragen naar hun ervaringen. Waar mogelijk deden student-assistenten mee aan een activiteit, om zo dicht mogelijk bij de ervaring van bezoekers te komen. Zo kon de student-assistent in Vlissingen meedoen met een groep deelnemers aan een van de verschillende sessies van het Escape to Freedom-project. Niet elke activiteit was geschikt voor participatie

van een student-assistent, zo waren de vrijheidslunches volgeboekt en zou hun immersie in de gesprekken tussen deelnemers hun mogelijkheid om bredere observaties te doen teveel belemmeren.

Organisatorische dynamieken

Naast het publieksonderzoek besteden we in dit onderzoeksrapport aandacht aan het perspectief van de organisatoren van de verschillende inhoudelijke activiteiten. In dit geval werden alle veertien activiteiten die door het Ministerie van BZK van een stimuleringssubsidie werden voorzien onderzocht. Gezien de geografische spreiding van de organisaties kozen we ervoor om de interviews via de telefoon af te nemen. Daarbij kozen we voor semigestructureerde interviews om recht te doen aan de variatie aan mogelijke ervaringen met betrekking tot de aanloop en verloop van de inhoudelijke activiteiten. De interviews zijn allen afgenomen door projectcoördinator Leonard van 't Hul in de periode na 5 mei. Interviews duurden gemiddeld 15 minuten en werden zoveel mogelijk gehouden met de hoofdaanvrager van een BZK-subsidie. De onderzoeker maakte daarbij gebruik van een uitgebreide topiclijst die in ging op onderwerpen als 'organisatorische samenwerking', 'ervaringen verloop activiteit', en 'verbeterpunten voor de toekomst' (zie Bijlage 3 voor de topiclijst).

Operationalisering

Met betrekking tot het publieksonderzoek naar de Bevrijdingsfestivals en verschillende inhoudelijke activiteiten publieksonderzoek proberen we twee vragen te beantwoorden. Enerzijds willen we in kaart brengen in hoeverre de gesubsidieerde inhoudelijke activiteiten resulteerden in (meer) betrokkenheid bij democratie, grondrechten en actief burgerschap. Anderzijds willen we de vraag beantwoorden in hoeverre het beoogde publiek, namelijk jongeren tussen de 15 en 25 jaar met een (V)MBO opleidingsniveau, daadwerkelijk bereikt wordt met de inhoudelijke activiteiten. Hieronder wordt uitgelegd hoe zowel 'resultaat' als 'bereik' geoperationaliseerd zijn in de vragenlijsten en in dit onderzoek naar voren komen. Gezien het feit dat ook het onderzoek uit 2018 deze vragen trachtte te beantwoorden

hebben wij omwille van de vergelijkbaarheid dezelfde vraagstelling en operationalisering gebruikt als destijds.¹⁰

Net als in het onderzoek uit 2018 hebben we niet enkel het effect van de activiteiten in kaart willen brengen, maar trachten we ook te onderzoeken hoe de activiteiten beoordeeld worden. Deze stap kan meer inzicht geven in de potentiële effecten van de inhoudelijke activiteiten, ervan uitgaande dat activiteiten die (zeer) slecht gewaardeerd worden door deelnemers potentieel minder effectief zullen zijn. We hebben daarom de deelnemers van de inhoudelijke activiteiten gevraagd welk cijfer zij de activiteit zouden geven (0 = slecht en 10 = goed).

Een rapportcijfer geeft slechts een globaal beeld van de waardering van een inhoudelijke activiteit waaraan zij deelnamen. We hebben daarom, net als in 2018, de evaluatie van het resultaat ten eerste aangevuld met de open vraag “Waarom gaat u deel nemen/ heeft u deelgenomen aan deze activiteit? (doorhalen wat niet van toepassing is)”. Bovendien legden we respondenten vijf aanvullende stellingen voor. Meer specifiek werden zij gevraagd in hoeverre ze het eens of oneens (1 = helemaal oneens – 5 = helemaal eens) waren met de volgende stellingen: 1) Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet, 2) Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden, 3) Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit, 4) Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen, 5) Deze activiteit sluit goed aan bij het thema ‘vrijheid. Samen geven deze vijf stellingen een goed beeld van hoe de activiteiten ervaren worden door de bezoekers.¹¹

Een belangrijk doel van de inhoudelijke activiteiten is het stimuleren van betrokkenheid van de deelnemers bij de Nederlandse samenleving, democratie en actief burgerschap. Alle drie deze thema’s zijn gemeten in de vragenlijst, maar in licht afwijkende vorm ten opzichte van 2018.¹² We hebben voor elk van de thema’s twee vragen opgesteld omdat bekend is dat een meervoudige meting over het algemeen een betrouwbaarder en meer valide beeld geeft dan een enkele meting. Voor elk onderdeel konden respondenten aangeven in hoeverre zij het eens of oneens (1 = helemaal oneens – 5 = helemaal eens) waren met een stelling. Betrokkenheid bij de Nederlandse samenleving bevroegen middels

---

¹⁰ Bosma & De Regt (2018), 15-16.

¹¹ In dit geval is de Cronbach’s Alfa 0,881, op een schaal van 0 (geen enkele samenhang) en 1 (totale samenhang). De berekening van Cronbach’s Alfa is een veelgebruikte maat om de interne consistentie tussen vraagitems te bepalen. De maat is bepaald op basis van 171 respondenten, omdat alleen respondenten die alle vijf de vragen invulden zijn meegenomen.

¹² Bosma & De Regt (2018), 16.

de stellingen 1) Ik voel me verbonden met Nederland, 2) Ik heb het gevoel dat ik lid ben van de Nederlandse gemeenschap, 3) Ik ben blij in Nederland te mogen leven, 4) Nederland is een van de beste landen van de wereld.¹³ De Betrokkenheid bij de democratie hebben we gemeten door attitudes ten aanzien van de politiek en het politieke vertrouwen van de respondenten. De bijbehorende stellingen waren de volgende: 1) Ik vind het belangrijk om mijn stem uit te brengen bij verkiezingen, 2) Ik heb het gevoel dat mijn stem er toe doet, 3) Ik maak me zorgen over de Nederlandse politiek, 4) Stemmen zou verplicht moeten zijn, 5) Politici luisteren niet naar mensen zoals ik.¹⁴ Daarnaast werd actief burgerschap gemeten door te vragen naar reëel stemgedrag waarbij respondenten konden aangeven of zij hadden gestemd bij de Provinciale Staten verkiezingen afgelopen 20 Maart 2019 en of zij van plan waren te gaan stemmen bij de Europese Verkiezingen op 23 mei aanstaande. Vervolgens volgde een open vraag waarin zij hun gedraging konden toelichten.

Een belangrijk onderdeel van de vragenlijst ging over de houding van respondenten ten aanzien van Bevrijdingsdag en de Bevrijdingsfestivals. We vroegen hen zowel naar de frequentie waarmee zij de afgelopen vijf jaar een bevrijdingsfestival bezochten en ook of zij in de afgelopen vijf jaar 2 minuten stilte hadden gehouden. Vervolgens vroegen we respondenten door middel van open en gesloten vragen in meer detail naar hun opinie over het Bevrijdingsfestival. De gesloten vragen werden wederom gesteld in de vorm van stellingen, waarbij antwoordcategorieën varieerden van helemaal oneens (1) tot (5) helemaal eens. Het ging hier om de volgende vijf stellingen over de jaarlijkse viering van de bevrijding op 5 mei. Enerzijds ging een reeks van drie stellingen over de Bevrijdingsdag op 5 mei zelf: 1) Vandaag denk ik aan de Bevrijding van Nederland in 1945, 2) Ik vind het belangrijk dat er stil gestaan wordt bij mensen die niet in vrijheid leven, 3) Vandaag sta ik er bewust bij stil dat wij in een land zonder oorlog leven.¹⁵ Anderzijds spitsten we vragen toe

---

¹³ Cronbach's Alfa is 0,793 over 502 respondenten.

¹⁴ Cronbach's alfa is in dit geval 0,452 over 584 respondenten. Dat is niet heel hoog. Met name de beantwoording van de vraag *Politici luisteren niet naar mensen zoals ik* laat een afwijkend patroon zien (zelfs een negatief verband). Dat zou kunnen betekenen dat mensen wel vertrouwen hebben in de Democratische instituties als zodanig, maar niet in de politici die binnen deze instituties werkzaam zijn. Zie voor een dergelijke analyse Enk, B. van & Schmeets, H. (2019). *Statistische Trends. Vertrouwen en Stemgedrag*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau; Dooremalen, T. van (2013) *De politiek: stabiele structuur, veranderlijke cultuur*, in: Duyvendak, J.W. et. Al (2013) *Sociale kaart van Nederland - Over instituties en organisaties*, Amsterdam: Boom.

¹⁵ Cronbach's alfa is hier: 0,673 (N=503). Interessant is hier dat mensen in mindere mate denken aan de bevrijding van Nederland in 1945 (item 1), maar meer bezig lijken te zijn met actuele vragen over vrijheid en vrede (item 2 en 3).

op de organisatie van Bevrijdingsfestivals, deze: 1) Moet in de toekomst doorgaan, 2) Zegt me helemaal niks, 3) Heeft steeds minder betekenis naarmate de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt, 4) Blijft actueel zolang er oorlog en onderdrukking bestaat, 5) Is minder belangrijk dan de Dodenherdenking op 4 mei.¹⁶

Het onderdeel 'bereik' is een combinatie van twee vragen, namelijk *leeftijd* en *opleiding*. Leeftijd werd gemeten door in elke vragenlijst te vragen naar de leeftijd van de respondent in jaren. Later hebben we hier twee categorieën van gemaakt: jong (tot en met 25 jaar) en ouder (vanaf 26 jaar) om te kunnen bekijken of er inderdaad vooral jongeren op de inhoudelijke activiteiten af zijn gekomen. Opleidingsniveau hebben we gemeten middels de volgende vraag: "Wat is uw hoogst voltooide opleiding? Als u nog bezig bent met een studie, wat is het niveau van het diploma dat u met deze studie verwacht te halen?" De respondenten konden vervolgens kiezen uit de volgende antwoordcategorieën: o Geen opleiding o Lage school / Basisonderwijs o LBO, VBO, LTS, VMBO o MAVO, VMBO-t o MBO o HAVO, VWO o HBO o WO. Deze classificatie is een geijkte manier in gestandaardiseerde enquêtes om opleidingsniveau betrouwbaar en valide te kunnen meten. Uiteindelijk hebben we ook hier twee categorieën gemaakt om te kijken of de activiteiten inderdaad (vooral) laagopgeleide Nederlanders trekt. In lijn met eerder onderzoek op dit thema wordt HBO en WO gezien als hoogopgeleid en de andere categorieën als laagopgeleid. Een variatie ten opzichte van 2018 is dat wij, ter controle, een extra tweedeling hebben gemaakt tussen '(V)MBO' en 'overige'. Deze variatie leverde hoegenaamd geen ander beeld op dat wij presenteren in de hiernavolgende resultatensectie.

---

¹⁶ De onderlinge samenhang tussen deze vragen is opvallend laag, de Cronbachs alfa voor alle items is zelfs negatief (-0,93). In de resultatensectie gaan we hier verder op in.

Resultaten Bevrijdingsfestivals

In navolging van eerdere onderzoeken concluderen ook wij dat het publiek dat op de Bevrijdingsfestivals af komt relatief jong is (de gemiddelde leeftijd ligt op 31 jaar). Van hen is tweederde vrouw en een derde man.¹⁷ Het opleidingsniveau van de respondenten was gevarieerder dan in eerdere onderzoeken. In navolging van het onderzoek uit 2018 operationaliseerden ook wij respondenten met een HBO en WO opleiding als hoger opgeleid en alle andere antwoordcategorieën als lager opgeleid. Dat had als resultaat dat wij 49,2% van de respondenten als hoger opgeleid classificeren, en 50,8% als lager opgeleid. Goed om op te merken, van de lager opgeleiden beschikte 20 procent van onze respondenten over een HAVO/VWO diploma. Naar verwachting is een merendeel van deze 20 procent op dit moment bezig met een HBO of WO-opleiding.

Als gekeken wordt naar alle bezoekers van de acht Bevrijdingsfestivals waar wij in 2019 enquêteerden ontstaat een beeld op van een publiek dat zeer betrokken is bij rituelen rond 4 en 5 mei. Wat betreft de 2 minuten stilte op 4 mei, stelde niet minder dan 81% van de geënquêteerden dat zij de afgelopen vijf jaar 2 minuten stil waren geweest om 20:00. Interessant is hier dat de geënquêteerde (V)MBO-jongeren daarin met een gemiddelde van 4.61 nauwelijks verschilden van hun hoger opgeleide leeftijdsgenoten (gem. 4.56), of de generaties boven hen (gem. 4.58).

De bezoekers aan de Bevrijdingsfestivals lijken bovendien op zowel een relatief trouw publiek te kunnen rekenen, als in staat te zijn een nieuwe aanwas te trekken. Van alle geënquêteerden stelde 20 procent de afgelopen vijf jaar elke editie bezocht te hebben (N=103) en stelde 11,5% in de afgelopen vier jaar een editie te hebben bezocht (N=60), terwijl bijna een derde voor het eerst op bezoek was (30%, N = 152). Van alle bezoekers stelde vervolgens maar liefst 97,1% (N=506) dat zij een Bevrijdingsfestival als een goede manier beschouwen om de vrijheid/bevrijding te vieren. Het gemiddelde rapportcijfer voor de Bevrijdingsfestivals kwam uit op een 7,9 (minimum 5, maximum 10).

Net als vorige jaren was de grootste aantrekkingskracht het amusement: het vooruitzicht om met vrienden en familie een gezellige dag te beleven, daarbij van muziek te genieten en zo samen 'van de vrijheid te genieten' bleken de belangrijkste motivaties te zijn.

---

¹⁷ In tegenstelling tot eerdere jaren hebben we er voor gekozen om de antwoordcategorieën met betrekking tot geslacht te verbreden. Daarmee hebben we respondenten op een opener, inclusievere manier willen benaderen. Zes respondenten gaven vervolgens aan deze vraag liever niet te beantwoorden, of voor zichzelf niet duidelijk te hebben hoe zij hun geslacht ervaren.

Van de 409 respondenten die de moeite namen om de open vraag ‘Wat zijn voor u de belangrijkste redenen voor het bezoek aan dit Bevrijdingsfestival?’, verwezen 59 op een of andere naar deze term. Nog eens 115 respondenten noemde ‘gezellig/ gezelligheid’, ‘sfeer’ (N=27), ‘samen/ saamhorigheid’ (N=37), ‘vieren [van de vrijheid, gezelligheid, etc]’ (N=58), of ‘feest/ feestje (N=25). Muziek was de grootste aantrekkingskracht, zo verwezen 60 mensen naar ‘muziek’ als reden voor hun komst en refereerden nog eens enkele tientallen naar termen als ‘optreden’ of specifieke artiesten. Naast de amusementswaarde waren er enkele tientallen respondenten die het Bevrijdingsfestival gebruiken als moment om stil te staan bij de bevrijding en zeer kleine minderheid noemde bepaalde inhoudelijke activiteiten als reden om te komen. Dat betekent dat de inhoudelijke activiteiten het vooral moeten hebben van hun aantrekkingskracht gedurende het festival zelf.

De respondenten aan dit onderzoek waren vrijwel zonder uitzondering zeer positief over Bevrijdingsdag, en beantwoordden onze stellingen veelal door de uiterste antwoordcategorie te selecteren (zie tabel 3). Voor de volledigheid vergeleken we of de deelnemers aan de inhoudelijke activiteiten anders scoorden dan ‘reguliere festivalbezoekers’, en bovendien of de (V)MBO-jongeren afwijken van de gemiddelde scores, maar daarin bleek geen significante afwijkingen te zitten.¹⁸

Tabel 3 – Stellingen over Bevrijdingsdag

	Moet in de toekomst doorgaan	Zegt me helemaal niks	Heeft steeds minder betekenis naarmate de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt	Blijft actueel zolang er oorlog en onderdrukking bestaat	Is minder belangrijk dan de Dodenherdenking op 4 mei
Helemaal oneens	1 (0,5%)	345 (67%)	212 (41%)	14 (3%)	145 (28%)
Oneens	1 (0,5%)	108 (22%)	137 (27%)	20 (4%)	141 (27%)
Neutraal	11 (2%)	39 (9%)	78 (15%)	85 (17%)	148 (29%)
Eens	92 (18%)	6 (1%)	77 (15%)	153 (30%)	60 (12%)
Helemaal mee eens	411 (79%)	6 (1%)	9 (2%)	240 (46%)	18 (4%)
Totaal	516 (100%)	504 (100%)	513 (100%)	512 (100%)	512 (100%)
Gemiddelde (Std.D.)					

¹⁸ Nu is dat ook een moeilijk punt om te zien. Immers, zelfs al zouden er significante verschillen te zien zijn geweest in de manier waarop respondenten die deelnamen aan een activiteit reageerden op de stellingen en de manier waarop reguliere deelnemers dat deden, dan kan niet zomaar worden geconcludeerd dat mensen die deelnemen aan inhoudelijke activiteiten meer (of minder) geëngageerd zijn. Zo kunnen mensen die deelnemen aan inhoudelijke activiteiten in beginsel al meer geëngageerd zijn.

Ook onze stellingen over de Nederlandse samenleving werden door de respondenten zeer positief beantwoord. Zij waren het doorgaans ‘eens’ tot ‘helemaal eens’ met stellingen die hen bevroegen over hun verbondenheid met Nederland (zie tabel 4). We controleerden nogmaals of de (V)MBO-jongeren significant afweken van deze antwoorden, maar vonden ook hier geen duidelijke verschillen.

Tabel 4 - Stellingen over verbondenheid met Nederland

	Ik voel me verbonden met Nederland	Ik heb het gevoel dat ik lid ben van de Nederlandse gemeenschap	Ik ben blij in Nederland te mogen leven	Nederland is een van de beste landen van de wereld
Helemaal oneens	3 (1%)	2 (1%)	2 (1%)	7 (2%)
Oneens	15 (3%)	17 (4%)	2 (1%)	19 (4%)
Neutraal	101 (20%)	95 (19%)	32 (7%)	138 (27%)
Eens	211 (41%)	229 (45%)	154 (30%)	158 (31%)
Helemaal mee eens	174 (34%)	161 (31%)	314 (61%)	183 (36%)
Totaal	504 (100%)	504 (100%)	504 (100%)	505 (100%)
Gemiddelde (Std.D.)	3.07 (0.85)	3.05 (0.82)	3.54 (0.67)	2.97 (0.96)

De verbondenheid die respondenten voelden ten aanzien van Nederland was eveneens te zien in onze vragen over politieke participatie en politiek vertrouwen. Politieke participatie hebben we vastgesteld door respondenten te vragen of zij hadden gestemd bij de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2019, en of zij van plan waren te gaan stemmen bij de Europese Verkiezingen in mei 2019. Van de stemgerechtigde respondenten zei 71% (N=288) te hebben gestemd in maart en was 81% (N=326) van plan te gaan stemmen in mei. Daarnaast legden we respondenten vijf stellingen voor die samen een indicatie geven van de mate van politiek vertrouwen (tabel 5).

Tabel 5 – Stellingen met betrekking tot politiek vertrouwen

	Ik vind het belangrijk om mijn stem uit te brengen bij verkiezingen	Ik heb het gevoel dat mijn stem er toe doet	Ik maak me zorgen over de Nederlandse politiek	Stemmen zou verplicht moeten zijn	Politici luisteren niet naar mensen zoals ik
Helemaal oneens	11 (2%)	17 (3%)	11 (2%)	60 (12%)	20 (4%)
Oneens	8 (2%)	37 (8%)	55 (11%)	141 (29%)	154 (31%)
Neutraal	62 (13%)	149 (30%)	177 (36%)	133 (27%)	210 (43%)
Eens	147 (30%)	194 (40%)	158 (32%)	78 (16%)	80 (13%)
Helemaal mee eens	261 (53%)	93 (19%)	91 (19%)	80 (16%)	27 (5%)
Totaal	489 (100%)	490 (100%)	492 (100%)	492 (100%)	491 (100%)
Gemiddelde (Std.D.)	3,3 (0,9)	2,6 (1,0)	2,5 (1,0)	2,0 (1,3)	1,9 (0,9)

Hier valt op dat respondenten het inderdaad belangrijk vinden om hun stem uit te brengen en dat onze populatie wel vertrouwen heeft in het nut van de eigen stem. Tegelijkertijd zijn onze respondenten verdeeld over de vraag of stemmen verplicht zou moeten zijn en staan doorgaans neutraal ten opzichte van de vraag of politici eigenlijk wel luisteren.

Resultaten inhoudelijke activiteiten

In deze sectie bespreken we de verschillende inhoudelijke activiteiten afzonderlijk. Daarbij geven we een korte beschrijving van de doelstellingen van een specifieke inhoudelijke activiteit en behandelen we vervolgens de vragen in hoeverre de activiteiten zijn geslaagd in hun opzet volgens bezoekers en organisatoren. Daarvoor combineren we de inzichten uit de gestandaardiseerde enquête, de observaties van student-assistenten en de resultaten van de telefonische interviews. We presenteren allereerst enkele algemene bevindingen met betrekking tot de inhoudelijke activiteiten en behandelen daarna de acht inhoudelijke activiteiten afzonderlijk. Waar mogelijk hebben we onze statistische bevindingen aangevuld met informatie die de organisatoren gaven bij hun aanvraag voor BZK alsook publieksinformatie op websites.

Wat betreft het bereik van de groep (V)MBO-jongeren tussen de 15 en 25 jaar slaagden de acht verschillende activiteiten er behoorlijk goed in om de doelstelling te behalen, Doorgaans was bijna een derde van de deelnemers afkomstig uit deze groep (zie tabel 6).

Tabel 6 - Participatie inhoudelijke activiteiten per leeftijdscategorie en gecombineerd met opleiding

	Leeftijdsgroepen				(V)MBO-jongeren	Overigen	Totaal N (%)
	<i>Jong (15-25 jaar)</i>	<i>Ouder (26 en ouder)</i>	Totaal N (%)				
Amsterdam	12 (31%)	27 (69%)	39 (100%)		5 (13%)	34 (87%)	39 (100%)
Den Bosch	31 (37 %)	53 (63%)	84 (100%)		23 (28%)	61 (72%)	84 (100%)
Den Haag	19 (51%)	18 (49%)	37 (100%)		13 (48%)	24 (52%)	37 (100%)
Haarlem	32 (67%)	16 (33%)	48 (100%)		18 (38%)	30 (62%)	48 (100%)
Rotterdam	53 (72%)	21 (28%)	74 (100%)		20 (27%)	54 (73%)	74 (100%)
Utrecht	56 (74%)	20 (26%)	76 (100%)		29 (38%)	47 (62%)	76 (100%)
Vlissingen	23 (61%)	15 (39%)	38 (100%)		20 (52%)	18 (48%)	38 (100%)
Zwolle	33 (37%)	57 (63%)	90 (100%)		24 (27%)	66 (73%)	90 (100%)
Totaal	259 (53%)	227 (47%)	486 (100%)		152 (29%)	331 (71%)	486 (100%)

Bovendien waren de (V)MBO-jongeren positief gestemd over de activiteiten waaraan zij deelnamen. We vroegen alle deelnemers een rapportcijfer te geven op schaal die liep van 1 (zeer slecht) tot 10 (zeer goed). Tabel 7 laat de gemiddelde cijfers per inhoudelijke activiteit zien, alsook de gemiddelde cijfers die de doelgroep van 15 tot 25 jarige (V)MBO-jongeren gaven. De gemiddelde cijfers liggen over de hele linie hoger dan de rapportcijfers

in 2018, toen werden de activiteiten tezamen beoordeeld met een gemiddelde van 7,5. Daarbij moet worden aangetekend dat deelname aan de debattenreeks in Groningen voor scholieren verplicht was en we dit jaar uitsluitend geënquêteerd hebben bij activiteiten waarbij deelname vrijwillig was. Geen van de deelnemers gaf een onvoldoende.¹⁹

Tabel 7 - Gemiddelde rapportcijfers afzonderlijke inhoudelijke activiteiten

	Alle deelnemers		(V)MBO-jongeren	
	Gemiddelde	N	Gemiddelde	N
Amsterdam	7.8	31	8.4	7
Den Bosch	8.6	36	8.5	9
Den Haag	7.5	23	7.6	12
Haarlem	8.5	30	8.1	14
Rotterdam	7.5	13	7.3	4
Utrecht	8.1	8	10.0	1
Vlissingen	7.3	13	7.3	10
Zwolle	8.0	20	7.9	18
Totaal	8.0	174	7.9	75

Voor alle activiteiten waarvoor men zich niet op voorhand kon inschrijven geldt dat deelnemers doorgaans op de dag zelf werden aangetrokken. Een kleine minderheid van de geënquêteerde deelnemers had op voorhand kennis genomen via sociale media (facebook) of de officiële Bevrijdingsfestivalwebsite, of nam deel omdat een collega/kennis/familielid hem of haar had uitgenodigd. Het merendeel van de deelnemers gaf echter aan deel te hebben genomen omdat men er 'toevallig langsloep' en/of werd aangesproken door vrijwilligers die ad-hoc hun 'interesse' of 'nieuwsgierigheid' wist op te wekken. Met name de vrijwilligers van de Mensenbieb (Haarlem) en Uit je hokje (Amsterdam) lijken op die manier participanten tot deelname te hebben bewogen. De lokalisering van een inhoudelijke activiteit op het festival en actieve werving voor deelname maken een groot verschil. Voor de vrijheidslunches wierven organisaties in de weken voorafgaand aan 5 mei gericht onder verschillende groepen (ouderen, veteranen, scholieren, etc). Dat is een relatief arbeidsintensieve methode, maar zorgde er wel voor dat deze activiteiten nagenoeg uitverkocht waren.

¹⁹ Het laagste cijfer per activiteit was, als gekeken wordt naar alle deelnemers, in Amsterdam een 6; Den Bosch een 7; Den Haag een 6; Haarlem een 6,5; Rotterdam een 7; Utrecht een 7; Vlissingen een 5,5 en Zwolle een 7.

Amsterdam – Vrijheidslunch ‘Uit je hokje’

Bevrijdingsfestival Amsterdam combineerde een vrijheidslunch met een doolhofparcours waarbij de bezoekers letterlijk en figuurlijk “dubbelzinnige vraagstukken” tegenkomen “waarmee ze worden uitgenodigd keuzes te maken en een eigen pad te bewandelen”. De organisatie probeerde voorbijgangers naar het doolhof te ‘lokken’ door de buitenkant aantrekkelijk te maken. Zo wachtten extravagant geklede vrijwilligers mensen op met kistjes waarop zij fruit hadden gesorteerd in de kleuren van de regenboogvlag. Zij stelden vragen stellen aan de voorbijgangers over hun identiteit, bijvoorbeeld: “Wat is uw geslacht?” of: “Waar valt u op?”. Het fruitstuk dient tevens als ‘entreebewijs’ van het doolhof en kan samen met een gekleurd hesje worden meegenomen.²⁰ In het doolhof konden bezoekers zich zelfstandig en ongestoord buigen over intiemere vraagstukken aangaande de eigen seksuele identiteit. Hun zoektocht leidde naar het centrale gedeelte van het doolhof (de zogenaamde VU Comfortzone), alwaar zij andere bezoekers en medewerkers van het doolhof konden ontmoeten. Op speelse wijze werden zij uitgenodigd hun fruit samen te voegen en daar sap van te laten maken in de zogenaamde Peepshow. Hier werden de drankjes genuttigd en plaatste elke bezoeker zichzelf in een assenstelsel waar angst en verlangen, hoop en vrees rondom seksualiteit in kaart werden gebracht.²¹ Iedereen mocht deelnemen, maar de beoogde doelgroep was grofweg iedereen van 16 jaar en ouder die wilde reflecteren op (homo)seksualiteit en identiteitsvraagstukken.

Via het doolhof, dat was samengesteld uit stemhokjes, koppelde de organisatie het centrale thema ‘In vrijheid kiezen’ aan het thema seksualiteit en identiteit. Het centrale gedeelte van het doolhof was de plek waar bezoekers hun fruit konden nuttigen en drankjes aangeboden kregen. Daarmee leidde deze activiteit niet tot een maaltijd in de klassieke zin

²⁰ Bron: <https://appler.nl/uit/hoe-werkt-het/> (laatst geraadpleegd op 11-7-2019).

²¹ Voor een video-impressie: <https://www.youtube.com> Titel filmpje: *UIT JE HOKJE - LHBT doolhof door Circus Engelbregt* (laatst geraadpleegd op 11-7-2019).

(i.e. bezoekers dineren gezeten aan tafels met vastgestelde tafelschikking), maar tot een lunch waarbij bezoekers vrij rond konden lopen en tegenbetaling van twee munten konden mee-eten.²² Deze opzet was intentioneel, want zo kon de activiteit de hele dag plaatsvinden. Het Uit je Hokje-project was een samenwerking tussen Bevrijdingsfestival Amsterdam (Het Vrije Westen), de Vrije Universiteit Amsterdam en Circus Engelbregt. Deze laatste organisatie, die zich profileert als een “verbindende ontregelingsorganisatie met het doel de sociale duurzaamheid in de wereld te vergroten”, ontwikkelde deze activiteit als interactief kunstproject.²³

Een medewerker die vanuit het Bevrijdingsfestival Amsterdam reflecteerde op de aanloop en verloop van deze activiteit beschouwt haar als een succes en stelt ‘met grote tevredenheid’ terug te kijken. In aanloop naar 5 mei ging de samenwerking tussen de verschillende partijen uitstekend. Gezien het aantal vierkante meters dat dit het doolhof en de lunchlocatie in beslag nemen was de gekozen plek de best mogelijke locatie. Bezoekers van het festival lijken in elk geval geen moeite te hebben gehad om de activiteit te vinden, want naar eigen zeggen stond er van “van 11 tot 5 stond een rij” voor de ingang. Het gegeven dat de activiteit afweek van de reguliere lunch in de zin dat de activiteit de hele dag doorliep in plaats van 1 á 2 uur vroeg in de middag, werd enkele malen genoemd als groot voordeel van de huidige opzet. Op deze manier voegde het Uit je hokje-project de hele dag een inhoudelijk component aan het amusementsprogramma toe.

De student-assistent die voor dit onderzoeksproject gedurende een periode van twee uur observeerde en participeerde roemde de actieve en ludieke werving van participanten. Hij merkte dat mensen in het doolhof enthousiast participeerden en praatten over de thema’s die zij tegen kwamen. Zijn inschatting is dat deze inhoudelijke activiteit er in slaagde om mensen bewust te laten nadenken over seksualiteit en identiteit. Ook de vrije, ongedwongen sfeer in het centrale gedeelte (de VU-Comfortzone) werd als prettig ervaren.

Suggesties voor eventuele volgende edities zouden zijn om de ingang en uitgang iets explicieter aan te geven. Nu merkte hij dat niet alle bezoekers aan het centrale gedeelte was opgevallen dat zij eerst het doolhof hadden kunnen/moeten bezoeken. Bovendien wist lang niet iedereen doorhad dat zij twee munten nodig hadden om aan de lunch deel te nemen.

---

²² Observatie student-assistent L.Bos op 5 mei 2019.

²³ Bron: <https://appler.nl/uit/over-de-maker/> (laatst geraadpleegd op 11-7-2019).

Verschillende mensen hadden daardoor geen mogelijkheid om deel te nemen omdat zij (nog) geen munten hadden gekocht.

Niettemin lijkt, als we kijken naar het rapportcijfer van geënquêteerde deelnemers (gemiddeld kreeg de activiteit van alle deelnemers een 7,9 (N=29, Std. D. = 0,85), de observatie van de student-assistent én reflectie van een van de organisatoren, Uit je hokje een geslaagde activiteit te zijn geweest. Naast dit rapportcijfer waren deelnemers het doorgaans eens met de vijftal stellingen die we hen voorlegden in de enquête (zie tabel 8).

Tabel 8 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit 'Uit je hokje'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Oneens	1 (3%)	1 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (3%)
Neutraal	10 (35%)	9 (31%)	4 (14%)	10 (35%)	2 (7%)
Eens	14 (48%)	14 (48%)	21 (72%)	14 (48%)	10 (35%)
Helemaal mee eens	3 (10%)	5 (17%)	4 (14%)	5 (17%)	16 (55%)
Totaal N	28 (100%)	29 (100%)	29 (100%)	29 (100%)	29 (100%)
Gemiddelde (std. D)*	2.68 (0,72)	2.79 (0,77)	3 (0,54)	2.83 (0,71)	3.41 (0,78)

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert.

Den Bosch – Vrijheidslunch ‘Vandaag vertellen we verhalen’

In Den Bosch werd als onderdeel van het bredere ‘Get together for Freedom’-programma een Vrijheidslunch georganiseerd. De opzet was om mensen van verschillende achtergronden met elkaar te laten lunchen aan lange tafels. Daarbij werden gesprekken gestimuleerd door een afwisseling aan intermezzo’s en gesprekskaarten. Op voorhand konden mensen zich aanmelden voor de lunch en deze vrije aanmeldingen werden gecompliceerd door mensen die door de organisatoren waren gevraagd deel te nemen. Deze mensen hadden een verschillende achtergrond qua leeftijd (scholieren, bewoners van verzorgingstehuizen), etniciteit en levenservaring (denk aan veteranen uit WO II of mensen die zich op andere wijze voor vrede en vrijheid hebben ingezet), maar ook belangenorganisaties en relaties van de Gemeente Den Bosch. Tijdens de lunch werden mensen zodanig geplaatst dat ieder van hen gesprekspartners hadden die qua achtergrond van hen verschilden.

De lunch werd verzorgd door statushouders en jongeren die, in samenwerking met medewerkers van de Kooktuin en Omar Sbeini, gerechten uit de hele wereld bereidden. In aanloop naar de dag verzorgden de Kooktuin en Sbeini een tweetal workshops ter voorbereiding. In de aanloop naar de Vrijheidslunch zelf zetten de organisatoren een campagne op in samenwerking met het Brabants Dagblad om bekendheid te geven aan deze inhoudelijke activiteit. Naar verwachting zouden zeker 2500 mensen kennis moeten hebben genomen van de activiteit en van hen konden 200 mensen aanschuiven bij de lunch op 5 mei.

Tussen de verschillende gangen was er ruimte voor muziek en het Vrijheidscollege van de Turks-Nederlandse schrijver Özcan Akyol. De opzet was dat hij zou spreken over zijn eigen ervaringen met betrekking tot de weerbarstigheid van de expressievrijheid. De website waarop zijn komst wordt aangekondigd vermeld: “[T]ribalisme in onze samenleving [zet] verschillende vormen van vrijheden onder druk. Wat hierbij opvalt is dat geen enkele

groep – links of rechts, atheïstisch of gelovig – een monopolie op ondermijning van onze vrijheden heeft. De extremen hebben eigenlijk vrij veel gemeen: ze bedienen zich dikwijls van dezelfde methodiek. Dit maakt het werk van kunstenaars, denkers en politici almaar moeilijker. Is onze maatschappij zich hiervan bewust? Misschien wel. De vraag die daarop volgt en veel interessanter is: vinden we de ondermijning van verworven vrijheden wel écht zorgwekkend?”²⁴ Daarnaast vonden er verschillende muzikale intermezzo’s plaats, de zogenaamde ‘Sing-a-longs’, georganiseerd door het Vughtse ensemble ‘MusiCare’. Een laatste onderdeel was een debat tussen twee politici die zich kandidaat hadden gesteld voor het Europarlement. De inzet van verschillende onderdelen, gesprekskaarten en het mixen van gasten moesten deze verschillende onderdelen leiden tot het ‘vertellen van verhalen’, waarbij jongeren en statushouders met elkaar spraken over “hun achtergrond, over leven in (on)vrijheid, de reden van hun vlucht en de hobbels die ze [moesten] nemen om een leven op te bouwen in Nederland”.²⁵

De organisatie zelf vond de Vrijheidslunch zeer geslaagd. Het evenement was uitverkocht, wat aanleiding geeft om te proberen om volgend jaar een grotere omvang te bewerkstelligen. De positionering qua locatie en tijd werd door de organisatie als prettig ervaren, want na de lunch konden de gasten meteen door naar de opening op het hoofdpodium. Ook de samenwerking met de Kooktuin was constructief. Dit was de derde Vrijheidslunch in Den Bosch en het gegeven dat er met dezelfde partners werd samengewerkt als in vorige edities zorgde voor een ‘geoliede machine’. Voor de editie van volgend jaar zijn er plannen om de voorbereiding van de lunch in samenwerking met statushouders en jongeren te doen. Dat zorgt er namelijk voor dat deze activiteit niet slechts op 5 mei het uitwisselen van verhalen stimuleert, maar dat deelnemers op verschillende momenten al op een betekenisvolle manier met elkaar in aanraking komen.²⁶

De student-assistent merkte op dat er een goede mix aan mensen aanwezig was bij de Vrijheidslunch, maar schatte in dat de gemiddelde leeftijd van de participanten boven de dertig lag en dat het overgrote deel van de deelnemers bestond uit oudere mensen dan wel echtparen met kinderen. Scholieren waren dus een minderheidsgroep in deze context.

---

²⁴ Bron: <https://www.bevrijdingsfestivalbrabant.nl/get-together-for-freedom/> (laatst geraadpleegd op 11-7-2019). Bron foto’s <https://gerarddenbosch.nl> (laatst geraadpleegd op 12-7-2019), Fotograaf: Gerard Monté.

²⁵ Bron: Aanvraagformulier BZK door Bevrijdingsfestival Noord-Brabant, 6. Tevens: Telefonisch interview met mw. Anna Zwezerijen op 26 juni 2019.

²⁶ Telefonisch interview met mw. Anna Zwezerijen op 26 juni 2019.

Gesprekken kwamen snel op gang, ondanks het feit dat veel gesprekskaarten natgeregend waren. Vervolgens, zo schrijft onze student-assistent, “werd een culinaire lunch geserveerd met een buitenlands tintje die door twee mensen was voorbereid en werd uitgeserveerd door zowel vluchtelingen als autochtone Nederlanders. Gasten reageerden hier enthousiast op en waren te spreken over het eten.”

Het verloop van de lunch ging iets anders dan gepland, maar dat deed niet af aan de inhoudelijk impact van deze onderdelen. Door een miscommunicatie was schrijver Özcan Akyol niet tijdig aanwezig en moest er worden geschoven. Het resultaat was dat het muzikale intermezzo werd vervroegd en ook dat zijn lezing niet drie kwartier maar één kwartier duurde. De gasten waren desalniettemin zeer onder de indruk van Özcan's lezing en vonden zijn verhaal ‘interessant’ en ‘aangrijpend’. Het korte debat verliep wat stroef aan het begin omdat de deelnemer van 50plus te laat was. Het gevolg was een monoloog van de D66-kandidaat tot het moment dat zijn opponent aanwezig was. Daarna kwam het debat wel op gang.

Suggesties voor een volgende editie vanuit onze student-assistent zijn om de tafels en locatie beter te beschermen tegen slecht weer zoals regen door middel van een tent. De doeken waaronder mensen zaten waren niet groot genoeg en een deel van de tafels en stoelen waren toch nat geworden. Verder was het geluid van de microfoon niet goed verstaanbaar voor de mensen die achterin zaten (met name voor de ouderen). Tot slot zou de organisatie iets meer kunnen proberen om nog mee statushouders/asielzoekers aan te trekken; meerdere participanten vertelden aan onze observant dat het jammer was dat zij niet met een vluchteling hadden kunnen praten. Een suggestie vanuit de organisatie aan het Ministerie van BZK en het Nationaal Comité 4 en 5 mei is om de call en toekenning van de subsidie te vervroegen. Dit jaar werd de aanvraag in het najaar van 2018 geopend, en werden medio januari 2019 de toekenningen bekend gemaakt. Aangezien de organisatie van de vrijheidslunch een lange adem vergt, zeker wanneer men niet alleen activiteiten op 5 mei zelf wil organiseren, maar ook in aanloop naar die dag, was de organisatie tegen die tijd in volle gang. Qua budgettaire ruimte is het voor organisaties prettig om al op een eerder moment duidelijkheid te hebben over de toekenning van subsidies. Een aandachtspunt is ook om de werving onder jongeren te vergroten.

Tabel 9 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit 'Vandaag vertellen we verhalen'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Oneens	1 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (3%)
Neutraal	8 (22%)	2 (5%)	2 (5%)	3 (8%)	2 (5%)
Eens	23 (62%)	15 (41%)	15 (41%)	14 (38%)	15 (41%)
Helemaal mee eens	4 (11%)	19 (51%)	19 (51%)	19 (51%)	19 (51%)
Totaal N	36 (100%)	36 (100%)	36 (100%)	36 (100%)	36 (100%)
Gemiddelde (std. D)	2.83 (0,66)	3.47 (0,61)	3.47 (0,61)	3.44 (0,65)	3.47 (0,61)

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert.

Al met al was het algemene oordeel van zowel bezoekers, onze observant, als de organisatie dat de Vrijheidslunch een succes was. De geënquêteerde deelnemers gaven de activiteit gemiddeld een 8,6 (N=36, Std. D = 0,83) en daarbij stelden de meeste participanten het 'eens' tot 'helemaal eens' te zijn met de vijftal stellingen die we hen voorlegden (zie tabel 9). Daarnaast schreven verschillende participanten dat zij de uitwisseling van verhalen bijzonder hadden gevonden.

Den Haag – ‘In Vrijheid kiezen voor Europa’

In Den Haag werd, als onderdeel van het ‘European Village’-project, een informatiemarkt georganiseerd waar bezoekers aan het Bevrijdingsfestival informatie konden inwinnen over de Europese Verkiezingen van 23 mei 2019.²⁷ De European Village was in een of andere vorm op elk Bevrijdingsfestival in Nederland te vinden, om zo de aandacht te vestigen op de naderende verkiezingen.²⁸ In het geval van Den Haag werd er een informatiemarkt georganiseerd waar bezoekers zich konden aanmelden voor de bewustwordingscampagne ‘Ik stem deze keer’ en waar bezoekers informatie konden inwinnen bij verschillende politieke partijen en medewerkers van het Europarlement. Daarnaast vond er binnen de informatiemarkt een Pubquiz plaats over de verkiezingen en werd op één van de podia een minidebat gehouden kandidaten voor het Europarlement en/of betrokkenen uit het maatschappelijk middenveld. In Den Haag debatteerden CDA-kandidaat Jimmy Bastings met GroenLinks-kandidaat Dirk-Jan Koch.²⁹

De informatiemarkt en minidebatten werden gecompliceerd met activiteiten die de verbinding tussen Nederland en Europa inzichtelijk moesten maken. Zo organiseerden verschillende Bevrijdingsfestivals een fototentoonstelling, waarin de makers lieten zien hoe Europa in de afgelopen decennia invloed had op het leven in de lidstaten en dat Europa zeer betekenisvol is voor landen, provincies, regio's en steden in Nederland. Bovendien stelden de aanvragers van de subsidie zich ten doel om op alle Bevrijdingsfestivals minimaal één muzikale act op laten treden die afkomstig is uit een van de Europese lidstaten. Voor het werven van de artiesten uit de 14 verschillende lidstaten

²⁷ Bron foto's: <http://journalistiekennieuwemedia.nl/verkiezingen/2019/05/09/een-dorpje-vol-frisbees-vrijheid-en-vooral-europa/>. Laats geraadpleegd op 12-7-2019. Fotograaf: Francis Kleijwegt.

²⁸ De subsidie van BZK was dus bedoeld voor alle veertien European Villages. In dit onderzoeksrapport wordt de uitwerking van het concept echter alleen bestudeerd in Den Haag.

²⁹ <https://www.bevrijdingsfestivaldenhaag.nl/portfolio-item/minidebat-europese-verkiezingen/> (laatst geraadpleegd op 12-7-2019).

beoogden de subsidieaanvragers samen te werken met ETEP (European Talent Exchange Programme), ESN (Eurosonic/Noorderslag), MME (Music Moves Europe), SEN (Stage Europe Network) en EXCITE (Exchange of International Talent in Europe). Om de politieke partijen te bewegen mee te doen aan de activiteit werd de organisatie ProDemos gevraagd om politieke partijen aan te schrijven en hen te vragen om kandidaten en vrijwilligers aan te leveren.³⁰

Gezien de nadruk op de verkiezingen betrof de doelgroep iedereen tussen de 18 en 25 jaar.³¹ Een meting voor succes had de organisatie niet aangegeven. De doelstelling was om bezoekers de mogelijkheid te bieden om op een of andere manier in aanraking te komen met de Europese Verkiezingen. Om dit doel te bereiken werden vrijwilligers (en medewerkers van het Europees Parlement) op pad gestuurd in blauwe windjacks met zonneklepjes, oordoppen, frisbees en sleutelhangers – allen voorzien van het logo van de Europese Unie. Deze vrijwilligers probeerden bezoekers vervolgens uit te nodigen om naar de speciaal daarvoor ingerichte informatiemarkt te komen. Naar verwachting zou “20 procent van de bezoekers (circa 16.000 mensen)” haalbaar moeten zijn.³²

De European Village werd dit jaar voor het eerst georganiseerd en door de drijvende kracht achter het initiatief dhr. Rueb aangemerkt als een succes. Juist omdat dit de eerste keer was, vergde de organisatie veel communicatie over en weer tussen verschillende organisaties. In die zin was het prettig om ProDemos als partner te hebben, omdat zij de communicatie met alle politieke partijen onderhielden. Het lukte weliswaar niet “om elke partij in elke stad te krijgen”, zo stelt hij, “maar gemiddeld genomen werd het spectrum aan politieke partijen wel gepresenteerd”.³³

Onze observant merkte op dat de ligging van de European Village in Den Haag zeer centraal was, namelijk direct links van de hoofdingang in de doorgang richting festival. De Village was niet ingebed in het gebied waar andere inhoudelijke activiteiten plaatsvonden (zoals het science-lab, de markt en informatiestands van organisaties zoals de Veteraneninstituut). Het is de vraag of deze relatieve isolatie voordelig of nadelig was, want toevallige voorbijgangers moesten daarmee meer een actieve keuze maken om de kraampjes te bezoeken. De markt lijkt redelijk bezocht te zijn geweest: het hoogtepunt lag

---

³⁰ Telefonisch interview met dhr. R.J. Rueb, op 13 mei 2019.

³¹ Aanvraagformulier Subsidie BZK van Bevrijdingsfestival Den Haag, p4.

³² Ibid, 7.

³³ Telefonisch interview met dhr. R.J. Rueb, op 13 mei 2019.

tussen 14:00-16:00, om 17:00 waren de eerste partijen reeds vertrokken en rond 17:30 was de Village nagenoeg leeg. Het lijkt erop dat mensen die de Village bezochten gemiddeld 10 tot 15 minuten bleven. De houding van mensen die met de observant een praatje aanknoopte was gematigd positief. Participanten vonden het fijn om een-op-een met leden van politieke partijen te vragen, maar vonden de opzet niet heel dynamisch omdat elke partij min of meer volgens hetzelfde stramien te werk ging (flyeren en uitdelen van kleine etenswaren/objecten).

De 24 geënquêteerde bezoekers gaven de informatiemarkt gemiddeld een 7,5 (Std. D.=0,66), daarnaast stonden zij doorgaans 'neutraal' tegenover de vijftal stellingen, en neigden het meestal tot 'eens' (zie tabel 10).

Tabel 10 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit 'In Vrijheid Kiezen'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	1 (4%)	1 (4%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Oneens	2 (8%)	2 (8%)	1 (4%)	1 (4%)	1 (4%)
Neutraal	12 (50%)	1 (4%)	2 (8%)	6 (25%)	4 (17%)
Eens	9 (38%)	15 (63%)	18 (75%)	15 (63%)	12 (50%)
Helemaal mee eens	0 (0%)	5 (21%)	3 (13%)	2 (8%)	6 (25%)
Totaal N	24 (100%)	24 (100%)	24 (100%)	24 (100%)	23 (100%)
Gemiddelde (std. D)	2.21 (0,78)	2.88 (0,99)	2.96 (0,62)	2.75 (0,68)	3 (0,8)

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 2 (neutraal) representeert.

Een suggestie van onze observant is om bij een volgende editie na te denken over het toestaan van fondsenwerfers en krantenverkopers. Voor de ingang van de European Village stonden de hele dag drie verkopers van de Persgroep om abonnementen op het NRC-Handelsblad aan de man (m/v) te brengen. Even verderop waren fondsenwerfers van UNICEF en KWF Kankerbestrijding wervingsacties aan het houden. Dat betekent dat bezoekers die vers binnen komen binnen relatief korte tijd door verschillende mensen worden gevraagd om iets te kopen/lid te worden, juist in een gebied waar ook de vrijwilligers van het European Village mensen probeerden aan te spreken. Het is mogelijk dat een en ander er toe geleid

heeft dat mensen relatief snel doorliepen om uit de fuik van verkopers en aanbieders te komen. De organisatie van de European Village zelf liet weten dat zij op organisatorisch vlak graag iets meer ondersteuning hadden gewenst van met name het Nationaal Comité 4 en 5 mei. De organisatie vroeg in een vroeg stadium aan het Nationaal Comité om een aanbevelingsbrief te schrijven waarin politieke partijen werden aangemoedigd deel te nemen. Die brief kwam er helaas niet. Steun van het Comité was volgens de organisatie prettig geweest, omdat dit de kans wellicht had vergroot dat alle politieke partijen aanwezig zouden zijn geweest.

Haarlem – ‘Mensenbieb’

Tijdens Bevrijdingspop Haarlem konden bezoekers een ‘levend boek’ lenen. De boeken, zo stond te lezen op de officiële website van het Bevrijdingsfestival, waren ‘mensen die je normaal niet zo snel zou spreken’. Deze mensen, was verder te lezen, wijken af van de ‘norm’ en lopen daardoor de kans anders te worden benaderd, buitengesloten of zelfs te worden gediscrimineerd. Dit jaar konden bezoekers aan Bevrijdingspop Haarlem onder meer praten met een asielzoeker, transgender, iemand die lijdt aan schizofrenie en een voormalige dakloze. Het ultieme doel van de Mensenbieb daarmee om ontmoetingen te faciliteren die ‘de blik verruimen en werelden openen waar je geen weet van hebt’.³⁴

De Mensenbieb was de hele dag operationeel en zeer centraal gepositioneerd, namelijk exact in het midden van het festivalterrein. Daardoor liepen bezoekers die van het ene deel van het driehoekige terrein naar het andere deel wilden gaan automatisch langs de locatie van de activiteit. Net als in Amsterdam nodigden een keur aan vrijwilligers (oftewel: bibliothecarissen) passanten actief uit tot een gesprek. Met succes, zo stelde onze observant vast, want de ‘boeken’ waren vrijwel de gehele dag ‘uitgeleend’ (volgens de organisatie was er op zeker moment zelfs sprake van een wachtlijst). De gesprekken tussen bezoekers en de vrijwilligers van de Mensenbieb duurden 20 minuten tot een half uur en vonden bij voorkeur in kleine groepjes plaats, om de intimiteit van het gesprek te waarborgen.

Onze observant was rond 15:00 ter plaatse en constateerde dat alle boeken op dat moment waren uitgeleend. De ontvangst was vriendelijk en enthousiast en het was hem duidelijk dat hij met een professionele organisatie te maken heeft die vaker op evenementen staat. Want, zo schreef hij in zijn veldnotities, de communicatie was ‘duidelijk

³⁴ Informatie afkomstig van <https://www.bevrijdingspop.nl/blikopeners/themaprojecten-5-mei/> (laatst geraadpleegd op 29-7-2019). Informatie gevalideerd in telefonisch gesprek met Monique op 25-6-2019. Foto’s onder titel afkomstig van de twitteraccount van Mensenbieb en www.mensenbieb.nl (laatst geraadpleegd op 29-7-2019).

en verliep soepel' ook met mensen die 'totaal geen interesse' leken te hebben. Ook wanneer een passant stelde niet op een bevrijdingsfestival te zijn om te praten, maar om 'bier te drinken' bleven de bibliothecarissen enthousiast. Soms lukte het hen zelfs om 'onwillige' voorbijgangers te laten meedoen.

Onze observant constateerde dat de aanloop groot was, omdat de Mensenbieb precies tussen twee grote podia was neergezet en de bibliothecarissen actief mensen uitnodigden. Van de dertig geënquêteerden die aan de Mensenbieb deelnamen stelden tien mensen dat zij deelnamen omdat zij werden aangesproken door organisatoren terwijl zij 'toevallig' voorbijliepen. Het is overigens opvallend dat veel van de geënquêteerden hun deelname aan deze activiteit als toeval/ toevallig beoordelen. Gezien de strategische locatie en actieve werving liet de organisatie namelijk weinig aan het toeval over. Dat bezoekers hun deelname toch als toevallig ervaren is vermoedelijk de uitkomst van het natuurlijke contact en de eigen onbekendheid met het concept.

In de aanvraag voor de BZK-subsidie stelde de organisatie met name mensen tussen de 15 en de 35 jaar te willen aantrekken. Die doelstelling is volgens onze observant en ook volgens de organisatie zelf behaald. Ook uit de enquête blijkt dat de gemiddelde leeftijd 31 jaar is, waarbij de jongste deelnemer 15 en de oudste deelnemer 73 jaar was. Naast zijn observatie van de gesprekken (hij bleef op enige afstand om de intimiteit van gesprekken niet te doorbreken), leende onze observant zelf eveneens een boek om te ervaren wat er in een gesprek gebeurt. Zijn eigen ervaring kwam overeen met wat hij observeerde bij anderen: na enige gene en/of lacherigheid ontstond er in korte tijd een geïnteresseerd, intiem en persoonlijk gesprek dat vaak werd afgesloten met een omhelzing of knuffel.

Zowel onze observant als de respondenten van de enquête roemen de diepgang van de gesprekken. Verschillende respondenten vonden het interessant om de verhalen te horen en vonden het fijn er 'meteen op te kunnen reageren'. Over het geheel genomen waren deelnemers zeer lovend over de Mensenbieb, zij becijferden hun deelname gemiddeld met een 8,5 (Std. D.=1.0). Daarnaast waren zij het doorgaans 'eens' met de stellingen die we hen voorlegden (zie tabel 11).

De organisatie is zeer tevreden met het verloop van de activiteit en ook over de samenwerking met de Mensenbieb. Voor de goede orde: de Mensenbieb is een kleine stichting zonder winstoogmerk of 'ideologie', maar met 'idealen' en een geloof in 'mensen'.

Tabel 11 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit de 'Mensenbieb'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Oneens	2 (7%)	1 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (3%)
Neutraal	6 (20%)	2 (7%)	4 (13%)	5 (17%)	3 (10%)
Eens	14 (47%)	12 (40%)	12 (40%)	10 (33%)	12 (40%)
Helemaal mee eens	8 (27%)	15 (50%)	14 (47%)	15 (50%)	14 (47%)
Totaal N	30 (100%)	30 (100%)	30 (100%)	30 (100%)	30 (100%)

Gemiddelde (std. D)	2.93 (0,87)	3.37 (0,77)	3.33 (0,71)	3.33 (0,76)	3.30 (0,79)
---------------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert.

De organisatie bestaat uit vrijwilligers en ziet het als haar taak om mensen met elkaar in gesprek te krijgen.³⁵ Op voorhand besteedde de organisatie van Bevrijdingspop Haarlem aandacht aan deze activiteit door te adverteren op Facebook, Twitter, Instagram en op haar officiële website. Op haar website werd de Mensenbieb geclusterd met andere verdiepende activiteiten onder het label 'Blikopeners'.³⁶

Ten opzichte van twee eerdere edities voerde de organisatie in 2019 drie veranderingen door die alle drie bijdroegen aan het succes van de activiteit. Ten eerste werden er meer vrijwilligers ingezet om de Mensenbieb op de dag zelf onder de aandacht te brengen. Ten tweede konden voorbijgangers makkelijker te weten komen waar de Mensenbieb voor diende en hoe het concept werkt, zodat passanten sneller wisten waar zij aan toe waren. De derde aanpassing was om de plekken anders in te delen zodat mensen meer privacy hadden. Vorig jaar vonden sommige participanten namelijk dat het daaraan ontbrak. Deze aanpassingen zullen volgend jaar gehandhaafd worden en het plan is om de Mensenbieb te vragen meer 'boeken' aan te leveren omdat de vraag onder bezoekers van het Bevrijdingsfestival zeer groot is.

³⁵ Voor meer informatie zie: www.mensenbieb.nl (laatst geraadpleegd op 29-7-2019).

³⁶ Zie: <https://www.bevrijdingspop.nl/blikopeners/> (laatst geraadpleegd op 29-7-2019). Zie ook subsidie-aanvraag BZK-subsidie Bevrijdingspop Haarlem, p4.

Rotterdam – ‘Radio Freedom’

Vanuit het in camouflagenetten gehulde hoofdkwartier deden de deejays van Radio Freedom op 5 mei verslag van het verloop van het Bevrijdingsfestival Rotterdam. Tussen 14:00 en 17:00 legden zij met behulp van hun ‘razende reporters’ en door middel van interviews met bekende en minder bekende gasten de sfeer van Bevrijdingsdag 2019 vast - voor zowel bezoekers als thuisblijvers. De interviews, onder meer met Burgermeester Ahmed Aboutaleb, Commissaris van de Koning Jaap Smit, Commandant der Strijdkrachten Rob Bauer en verschillende WOII-veteranen, werden afgewisseld met livemuziek en speciaal daarvoor geselecteerde liedjes (denk: ‘Freedom’ van Aretha Franklin). De opzet van de radio-uitzending was om een ludieke, verdiepende atmosfeer op te roepen die het midden hield tussen de sfeer van Radio2 Top2000-café en de klassieke comedyserie M*A*S*H.

Radio Freedom was een gelegenheidssamenwerking tussen de lokale radiozender Open Rotterdam, Bevrijdingsfestival Rotterdam en de Nationale Jongeren Herdenking. Verschillende jongeren werden betrokken in de redactie van Radio Freedom, waarbij ze op voorhand meedachten over de onderwerpen en manier waarop de onderwerpen democratie, mensenrechten en vrijheid op een aantrekkelijke manier konden worden belicht voor leeftijdgenoten tussen de 15 en 25 jaar (hoewel de organisatie nadrukkelijk ook aantrekkelijk wilde zijn voor oudere bezoekers die niet op het Bevrijdingsfestivalsterrein aanwezig zouden zijn). De doelstelling was om via de radio minstens 15.000 mensen te bereiken. De organisatie achter Radio Freedom wilde jongeren in aanraking laten komen met voornoemde thema’s door hen enerzijds aan te moedigen om artiesten voorafgaand of na afloop van hun optreden op het festival te bevragen over onderwerpen die te maken

hebben met vrijheid en mensenrechten en anderzijds door jongeren vraaggesprekken te laten organiseren.³⁷

Dit was de derde editie voor Radio Freedom en volgens hoofdorganisatie Jasper Scholte ook de beste editie tot nog toe. In de eerste editie werd er ‘alleen gestreamd via de radio en was er weinig interactie met het Bevrijdingsfestival en de klassieke radioluisteraars’, zo vertelde hij tijdens een telefonisch gesprek. Bij de tweede editie kreeg het initiatief nog ‘geen eigen zendvergunning’ en kwam interactie nauwelijks van de grond. In 2019 was er wél sprake van een zendvergunning en vond er ook een goede samenwerking met lokale zenders plaats waardoor het de hele dag mogelijk was om radio te maken. Bovendien had Radio Freedom een duidelijke uitvalsbasis waardoor er een betere integratie kon plaatsvinden tussen ‘thuisblijvers en aanwezigen’. Volgens Scholte liepen er de hele dag mensen langs en verbleven er zeker 300 langer in de buurt van de ‘studio’ om interviews bij te wonen.

Onze observant verbleef ongeveer anderhalf uur in de buurt van de ‘studio’ en merkte op dat mensen nieuwsgierig waren naar wat er gebeurde. In tegenstelling tot dhr. Scholte vond zij de locatie van de ‘studio’ niet heel centraal, maar ze merkt in haar veldnotities wel op dat aanwezigheid van naburige eettentjes bevordelijk lijkt te zijn geweest voor de aanwas. Mensen die hun etenswaren consumeerden konden in de buurt van de studio zitten en enigszins meekrijgen wat er allemaal gebeurde. Nadelig was wel dat de opzet van de picknicktafels een goed zicht op de ‘studio’ blokkeerde. Ook de pilaar van ‘Radio Freedom’ blokkeerde het zicht gedeeltelijk. Zij schatte in dat naar verhouding vooral kinderen en oudere bezoekers interesse toonden in wat er in de studio gebeurde (de kinderen wilden graag op de foto met de legerattributen en in uniform gestoken reporters en deejays), maar dat de jongeren onder de 30 die kwamen kijken ook relatief snel weer verdwenen.

Vooraf het interview met burgemeester van Rotterdam Ahmed Aboutaleb en de muziekkeuze (en smaak) van de deejays kon de goedkeuring van omstanders wegdragen: bij dit interview en in de perioden waarin er veel muziek werd gedraaid was er sprake van een grotere toeloop aan omstanders. Uit de korte gesprekken die onze observant met omstanders voerde bleek dat mensen de interviews helaas soms slecht konden verstaan als

---

³⁷ Zie Aanvraag BZK-subsidie door Bevrijdingsfestival Rotterdam, p.6-7. En ook telefonisch interview met dhr. Jasper Scholte op 10 mei 2019.

gevolg van de liveoptredens op naburige live-podia. Op zulke momenten waren mensen geneigd door te lopen. Op basis van de observaties is het moeilijk in te schatten in hoeverre jongeren zich betrokken voelden bij de activiteit en manier waarop de thema's democratie, mensenrechten en vrijheid werden behandeld. Haar voorstel was om het project Radio Freedom te integreren met bijvoorbeeld het naburige Jongerendebat. Daar waren veel jongeren aanwezig, en uit korte gesprekken die zij voerde met aanwezige jongeren leken deze enthousiast te zijn over wat er werd besproken. Een 'razende reporter' zou ofwel verslag kunnen doen, ofwel het debat live uitzenden.

Dit voorstel ligt deels in lijn met wat hoofdorganisator Jasper Scholte zelf ook voor ogen heeft voor de editie van 2020. Hij ziet Radio Freedom als een manier om thuisblijvers van verschillende leeftijden te binden aan Bevrijdingsdag en Bevrijdingsfestivals. Wanneer de reporters reportages maken van inhoudelijke activiteiten en de liveoptredens vastleggen krijgen mensen die in de eerste instantie weinig op hebben met Bevrijdingsdag of zich niet geroepen voelen om zelf naar Bevrijdingsfestivals te gaan toch betrokken.

Zijn ambitie gaat zelfs nog een stapje verder, want wat er volgens Scholte mist is een manier om de verschillende bevrijdingsfestivals doorlopend met elkaar te verbinden. Er zijn 'natuurlijk de ambassadeurs die door het land vliegen, maar die komen en gaan om hetzelfde optreden te doen in verschillende steden'. In zijn ogen zorgt radio – al dan niet in combinatie met live-televisie – voor een doorlopende eenheid tussen de verschillende Bevrijdingsfestivals en daarmee voor een breder gedeeld 'Bevrijdingsdag gevoel'. NPO-3fm zou op 5 mei kunnen worden omgedoopt tot Radio Freedom en vanuit Hilversum uitzenden. De 3fm-deejays kunnen, in samenwerking met lokale radiostations, input leveren door verslaggeving vanaf de verschillende festivals. Elk van de veertien Festivals heeft dan een lokale Radio Freedom die in contact staat met de centrale Radio Freedom, zodat belevenissen en ervaringen in de ene stad kunnen worden gekoppeld aan die van een andere stad. Naar eigen zeggen heeft JMR Producties, een organisatie die bezig houdt met evenementenorganisaties in Nederland en al verschillende edities verbonden is aan Bevrijdingsfestival Rotterdam, de expertise in huis om plannen uit te werken om de samenwerking tussen lokale en landelijke (radio)organisaties tot stand te brengen.³⁸³⁹

---

³⁸ Uitwerking telefonisch gesprek met dhr. Jasper Scholte op 10 mei 2019.

³⁹ NB. Het is helaas onmogelijk om statistische gegevens te verstrekken over hoe aanwezigen Radio Freedom beoordeelden. Dat komt deels doordat aanwezigen zich niet geschikt voelden om de activiteit als geheel te

Utrecht – ‘Beeldvormen Utrecht 40-45’

De verschillende festivalterreinen in Nederland worden afgeschermd en beveiligd door een hoge omheining. Vaak zijn deze hekwerken afgeschermd door zwarte of witte plastieken doeken. Zo niet in Utrecht: wie naar het Bevrijdingsfestival in Utrecht kwam kon zich vergapen aan dertien kunstwerken. Deze kunstwerken fleurden het doorgaans nogal eentonige hekwerk op en lieten bezoekers tegelijkertijd reflecteren op het thema vrijheid. De kunstwerken waren speciaal voor de gelegenheid gemaakt door studenten van het Grafisch Lyceum Utrecht en leerlingen van De Werkplaats Kindergemeenschap uit Bilthoven.

Op voorspraak van het commerciële Organisatie en Adviesbureau MOB Vormgeving & Educatie (MOB) en Bevrijdingsfestival Utrecht kregen zo'n 70 tot 80 studenten en leerlingen de opdracht 'een beeld te vormen' van het jaarthema 'In Vrijheid Kiezen'.⁴⁰ Zij onderzochten, zo verhaalt de officiële website van Bevrijdingsfestival Utrecht, wat 'Vrijheid voor henzelf in deze tijd en op deze plek op de wereld betekent in relatie met Utrecht in de Tweede Wereldoorlog'.⁴¹ Het doel van het project 'Beeldvormen Utrecht '40-'45' was om jongeren na te laten denken over het jaarthema en hen 'op creatieve en artistieke wijze verbinding [te laten leggen] tussen o.a. oorlog en vrede [en hen ervan bewust te maken] dat vrijheid voor de een onvrijheid voor een ander kan betekenen'.

Startpunt voor deze inhoudelijke activiteit waren 'originele foto's van Utrecht in de WOII' en de leerlingen konden op basis daarvan een foto, schilderij, songtekst, gedicht, dans of een voordracht creëren. Uit de dertig inzendingen koos een vakjury, bestaande uit een

---

beoordelen en doordat het onmogelijk bleek te achterhalen is welke respondenten Radio Freedom beoordeelden en welke het Bevrijdingsfestival als zodanig.

⁴⁰ Voor meer informatie over MOB Vormgeving & Educatie zie: <http://www.mobsite.eu/> (laatst geraadpleegd op 29-7-2019).

⁴¹ Zie: <https://www.bevrijdingsfestivalutrecht.nl/samenwerking-mbo-vormgeving-educatie/> (laatst geraadpleegd op 29-7-2019).

docent geschiedenis, fotograaf, en een werknemer van MOB, de ‘beste verbeelding van ‘In vrijheid kiezen’’.⁴² Uit de dertig inzendingen belandden dertien inzendingen op een shortlist (en daarmee op de omheiningsshekken van Bevrijdingsfestival Utrecht). Op 5 mei werd op het hoofdpodium van het Bevrijdingsfestival in bijzijn van Burgemeester Jan van Zanen en Commissaris van de Koning Hans Oosters bekend gemaakt.⁴³

Uit het telefonische interview met de organisatie vanuit Bevrijdingsfestival Utrecht blijkt dat de organiserende instanties zeer tevreden zijn, zowel met de onderlinge samenwerking als het uiteindelijke resultaat van de wedstrijd. De organisatie in aanloop naar Bevrijdingsdag was in handen van MOB. Deze organisatie verzorgde de communicatie met verschillende scholen en zette een lesprogramma op waarbinnen studenten en leerlingen in aanraking komen met het project ‘Beeldvormen Utrecht ’40-’45. MBO Educatie & Vormgeving zette daarvoor een lesprogramma op met als doel leerlingen en studenten te laten reflecteren op thema’s als (keuze)vrijheid, ‘politiek, verzet, protest of het uitdragen van je identiteit’.⁴⁴ Doelgroep waren scholieren en studenten tussen de 14 en 18 jaar, van VMBO tot Gymnasium en beide organisaties hoopten zo’n 150 deelnemende leerlingen.⁴⁵

Hoewel het oorspronkelijke doel was om vijf á zes scholen te benaderen, werden er uiteindelijk twee scholen bereid gevonden om mee te doen.⁴⁶ Via het lesprogramma kwamen zo’n 70 tot 80 leerlingen in aanraking met thema’s rond ‘In Vrijheid Kiezen’. Zo stelt medewerkster Manja Kerstholt van het Bevrijdingsfestival Utrecht dat deze activiteit ‘uiterst moeizaam tot stand kwam’. Een belangrijke reden daarvoor was dat de toekenning van de BZK-subsidie pas eind januari duidelijk werd. Binnen een schooljaar is dat relatief laat, aangezien de curricula dan al zijn vastgesteld. Aangezien scholen relatief veel van dit type activiteiten aangeboden krijgen, kunnen zij niet overal aan meedoen. Toen de organisaties in februari begonnen met werven (eerder was vanwege de financiële onzekerheid niet mogelijk) konden veel scholen niet meer meedoen. De kleine opkomst was voor MOB bijna

---

⁴² Zie Aanvraag BKZ-subsidie Bevrijdingsfestival Utrecht, p. 6. En ook telefonisch interview met Manja Kerstholt op 10-5-2019.

⁴³ De winnaar van 2019 was Jeroen Beijer van het Grafisch Lyceum Utrecht. Zijn winnende afbeelding staat uiterst links onder de titel van deze deelparagraaf.

⁴⁴ Zie Aanvraag BKZ-subsidie Bevrijdingsfestival Utrecht, p. 6.

⁴⁵ Ibid, p5. Het is ons niet duidelijk of het dan ook gaat om 150 inzendingen, of dat het gaat om deelnemers aan de lesprogramma’s. In elk geval beoogden de organisatoren op Bevrijdingsdag zelf zo’n 400 mensen in contact te brengen met de kunstwerken via de officiële presentatie/prijzuitreiking en nog eens 4000 mensen via de kunstwerken op de omheiningsshekken.

⁴⁶ Een verdubbeling van de editie in 2018, toen één school deelnam. Informatie uit telefonisch interview met Manja Kerstholt op 10-5-2019.

reden om het project af te blazen en dat leverde op zeker moment enige strubbelingen op. Een verzoek van de organisaties is dan ook aan BZK om de subsidie-aanvraagronde vroeger op te starten en de toekenningen van subsidies eerder bekend te maken.

Ondanks de stoeve start zijn zowel MOB als Bevrijdingsfestival Utrecht van zins deze inhoudelijke activiteit volgend jaar opnieuw plaats te laten vinden. Beide organisaties zien de stoeve startfase als een normaal onderdeel van nieuwe projecten. De onderlinge samenwerking verliep verder goed. Voor het Bevrijdingsfestival Utrecht is het gegeven dat leerlingen, docenten en schoolbesturen zeer enthousiast waren over hun deelname reden om de activiteit te continueren (de schoolbesturen van beide scholen vroegen aan Bevrijdingsfestival Utrecht of zij de omheiningsdoeken van de eigen leerlingen mocht ophalen voor promotioneel gebruik). Bevrijdingsfestival Utrecht en MOB zijn voor de editie van 2020 van plan om ook PABO's aan te schrijven en de lesprogramma's zo in te richten dat stagelopende PABO-studenten met hun leerlingen kunstwerken kunnen maken. Een ander plan is om de scholen meer te betrekken bij de organisatie van de Bevrijdingsfestivals. Dat kan bijvoorbeeld door deelnemende schoolklassen kort voor 5 mei rond te leiden over het festivalterrein.

Onze observant ter plaatse vond de aankleding van de omheiningshekken sfeer verhogend. Ook de mensen die zij sprak kregen een 'festivalgevoel' van de kunstwerken en sommigen trokken een vergelijking met het muziekfestival Lowlands in Biddinghuizen (Een popfestival dat sinds jaar en dag kunstenaars uitnodigt om het festival terrein aan te kleden, LH). De mensen die zij enquêteerde beoordeelden de kunstprojecten van Beeldvormen Utrecht '40-'45 gemiddeld met een 8,1 (Std.D.= 1.13). Daarnaast waren zij het doorgaans 'eens' met de stellingen die we hen voorlegden (zie tabel 12).

We vinden het op deze plaats goed om op te merken dat een effectmeting op de dag zelf voor deze activiteit lastig was, omdat bezoekers niet direct iets 'deden'. De merites van een bewustzijn- en gedragsverandering zit bij dit project waarschijnlijk vooral aan de voorkant, namelijk bij het lesprogramma en de creatie van de kunstwerken. De merites van dit project gedurende Bevrijdingsdag zelf kan vooral gezocht worden in haar sfeer verhogende waarde (i.e. thematische aankleding van het festival) en de mogelijke kortstondige reflecties bij toevallige passanten.

Tabel 12 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit de 'Beeldvormen Utrecht '40-'45'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	0	0	0	0	0
Oneens	1	0	0	0	0
Neutraal	3	2	1	3	3
Eens	3	5	6	3	3
Helemaal mee eens	1	1	1	2	2
Totaal N	8	8	8	8	8

Gem (std. D)	2,4 (1,2)	2,9 (0,6)	3 (0,5)	2,9 (0,8)	2,9 (0,8)
--------------	-----------	-----------	---------	-----------	-----------

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert. We hebben geen percentages berekend gezien het geringe aantal respondenten.

Vlissingen – ‘Escape to Freedom’

Net als Bevrijdingsfestival Groningen in 2018 zette Bevrijdingsfestival Zeeland dit jaar een ‘escape room’ op waarin jongeren op speelse wijze in aanraking konden komen met onderwerpen die te maken hebben met ‘In Vrijheid kiezen’. In haar ‘klassieke vorm’, dat wil zeggen die manier waarop de eerste fysieke escape room in 2006 in Amerika werd opgezet, is de escape room een interactief spel waarbij deelnemers worden opgesloten in een kamer waaruit zij zich binnen een bepaalde tijd moeten zien te ‘bevrijden’. Om zichzelf te bevrijden moeten deelnemers gezamenlijk puzzels oplossen, aanwijzingen interpreteren en codes kraken. Veel escape rooms hebben een thema uit het horror-, detective- of misdaadgenre; de escape room van Vlissingen ging dit jaar over de aanstaande Europese verkiezingen.

De escape room in Vlissingen week echter op een belangrijk punt af van de klassieke escape room. In deze opzet werden deelnemers namelijk niet opgesloten in een kamer, maar moesten in de open lucht aan de slag. De escape room werd dus ‘binnenstebuiten gekeerd’, zo stelde medeontwikkelaar Onno Bakker van de Cultuurwerf, het bedrijf dat in Vlissingen de organisatie van Bevrijdingsfestival Zeeland voor haar rekening neemt.⁴⁷ Daarmee wilde de organisatie er voor zorgen dat deelnemers niet slechts met elkaar, maar ook met voor hen onbekende festivalbezoekers contact zouden leggen. Bovendien was de ervaring uit eerdere jaren dat de escape rooms, vaak gestald in mobiele containers, niet goed zichtbaar waren voor passanten. Vandaar dat de deelnemers ‘puzzels’ kregen waarbij zij de hulp van voorbijgangers nodig hadden om de spelsessie tot een succesvol einde te brengen.

Het doel van de ‘Escape to Freedom’ was dat deelnemers een (door henzelf bedacht) wetsvoorstel geaccepteerd zouden moeten krijgen, als waren zij politici. Om dat te kunnen

---

⁴⁷ Telefonisch interview met Onno Bakker op 10 mei 2019.

doen moesten zij festivalgangers overtuigen hun handtekening te zetten en binnen een bepaalde tijd voldoende handtekeningen, en daarmee politieke steun, te verzamelen.

De standplaats van de escape room was nabij het European Village en andere inhoudelijke onderdelen van het programma 'Stemgeluid'. Die locatie bevond zich tussen verschillende grote podia in, waardoor mensen die van het ene podium naar het andere wilden gaan automatisch langskwamen.

Het bleek voor onze observant lastig om de participatie aan de escape room als buitenstaander te interpreteren. Doorgaans was er één groepje tegelijkertijd bezig en was het voor deelnemers bevreemdend om steeds geschaduwd te worden (hoewel deelnemers wel goed reageerden op zijn aanwezigheid). Bovendien waren verschillende deelnemers groepen jonger dan 15 jaar waardoor zij buiten het door ons op voorhand vastgestelde leeftijdsbereik vielen.⁴⁸ Wel was het mogelijk voor onze observant om deel te nemen aan een van de rondes, omdat een groepje deelnemers een groepslid te kort kwamen.

In zijn ervaring zorgde het Escape to Freedom-project inderdaad voor interactie tussen deelnemers en passanten. De laatsten reageerden doorgaans enthousiast op het initiatief. Vooral jonge deelnemers vonden het spannend om mensen aan te spreken, maar waren doorgaans wel fanatiek. Op basis van zijn veldnotities constateren we dat onze observant idee had dat festivalbezoekers niet altijd even goed doorhadden dat er een escape room was en doorgaans vooral op de liveoptredens geconcentreerd waren in plaats van de inhoudelijke activiteiten.

Op basis van een steekproef kunnen we stellen dat de activiteit precies de doelgroep bereikte die de organisatie op voorhand wilde bereiken: de gemiddelde leeftijd was 18 jaar en opleidingsniveau van de meeste jongeren was VMBO/MBO en Havo/VWO.⁴⁹ De deelnemers die onze observant enquêteerde gaven de activiteit gemiddeld een 7,3 (Std.D = 1.23). Interessant is daarbij dat verdeling van cijfers relatief uiteen ligt. Dat reflecteert het gegeven dat deelnemers geneigd waren heel hoog (cijfer: 10) of relatief laag (cijfer: 5,5-6) te geven. De reacties die we terugkregen op de vijf verschillende stellingen die we aan deelnemers voorlegden lagen vervolgens weer relatief dichtbij elkaar, waarbij mensen

---

⁴⁸ Dit in verband met de door ons op voorhand vastgestelde eis dat deelnemers meerderjarig zouden moeten zijn en het liefst 16 jaar of ouder.

⁴⁹ De gemiddelde leeftijd is gebaseerd op een berekening zonder twee deelnemers van 50 respectievelijk 52 jaar die allebei een HBO opleiding hadden gedaan.

geneigd waren zich 'neutraal' op te stellen ten aanzien van de stellingen (zie tabel 13, al moeten we hierbij opmerken dat het slechts om 13 geënquêteerden gaat).⁵⁰

Tabel 13 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit 'Escape to Freedom'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	0	0	0	0	0
Oneens	3	0	0	4	0
Neutraal	3	5	6	2	7
Eens	7	8	4	5	4
Helemaal mee eens	0	0	3	2	2
Totaal N	13	13	13	13	13

Gem. (std. D)	2,3 (0,9)	2,6 (0,5)	2,8 (0,8)	2,4 (1,1)	2,6 (0,8)
---------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert. We hebben geen percentages berekend gezien het geringe aantal respondenten.

De reden voor die uitkomsten is mogelijk, en hier baseren we ons op enkele aantekeningen in de veldnotities van de observant, dat deelnemers de duratie van het spel (zo'n 30 minuten) aan de lange kant vonden. Uniek aan deze activiteit is wel dat álle geënquêteerden opmerkten dat zij het idee van een inhoudelijk spel spelen erg aantrekkelijk vonden. Twee jonge deelnemers (14 jaar) merkten zelfs op dat zij meededen om 'een verandering te kunnen maken'. Een zeventienjarige jongen deed mee omdat hij zelf binnenkort zou mogen stemmen bij de Europese Verkiezingen. De opzet werd door de jonge deelnemers dus zeer serieus genomen.

Deze reacties zal de organisatie tevreden stellen. De medeorganisator Onno Bakker stelde in een telefonisch interview dat de organisatie tevreden was over de opzet, maar dat hij graag meer deelnemers had gezien. Hij neemt in aanmerking dat dit het eerste jaar was waarin deze activiteit op deze manier werd georganiseerd en dat activiteiten zoals deze moeten groeien. Bovendien, zo stelt hij, hoefden met deze opzet mensen niet zelf deel te nemen aan de escape room om wel met de thema 'In Vrijheid Kiezen' in aanraking te komen.

⁵⁰ Let wel: er zijn slechts tien mensen geënquêteerd. Het is voor ons onmogelijk om te bepalen welk aandeel van de deelnemers daarmee is geënquêteerd. Deelname aan de escape room was relatief beperkt (in de subsidieaanvraag wordt gewag gemaakt van een dag capaciteit van 600 mensen, maar dat was in de opzet waarin deelnemers wel werden opgesloten in een container) en op basis van de intekenlijst werd duidelijk dat niet elk tijdslot daadwerkelijk was gevuld. Onze observant verbleef in elk geval tussen 12:00 en 17:00 in de buurt van de escape room.

Zwolle – Vrijheidslunch ‘In vrijheid kiezen’

In Zwolle organiseerde het Bevrijdingsfestival Overijssel een vrijheidslunch om schoolgaande jongeren in contact te brengen met ouderen uit lokale zorginstellingen en veteranen. De lunch werd georganiseerd voorafgaand aan de opening van het bevrijdingsfestival en was naast voornoemde groepen open voor geïnteresseerden. Gedurende de lunch zelf zorgde de organisatie er voor dat mensen van verschillende achtergronden door elkaar zaten en om gesprekken op gang te brengen legde zij gesprekskaarten en spelletjes op de tafels. Daarnaast zorgde de organisatie voor een ‘muzikale omlijsting’. In de weken in aanloop naar de lunch waren schoolklassen al in contact gebracht met veteranen.

Volgens onze observant werd de lunch geopend door de directeur van het Historisch Centrum Overijssel, waarin hij vertelde over een gezin dat geconfronteerd werd met onvrijheid. Daarna werden mensen gevraagd te gaan zitten aan de hand van een ludieke opdracht zoals ‘ga naast iemand zitten met een mooi kapsel’. Onze observant merkt op dat hoewel de opdracht speels was en zorgde voor een dynamische indeling, het een nadeel was dat veel bezoekers in een rolstoel zaten: zij werden al snel om praktische redenen bij elkaar gezet. Mede daardoor zaten de meeste jongeren (die in kleinere getale aanwezig waren dan de ouderen en veteranen) bij elkaar aan tafel, en namen geen deel aan een gesprek met een veteraan. Ook het relatief slechte weer speelde de organisatie parten: de locatie van de vrijheidslunch was verplaatst naar een andere locatie die door balken en ophogingen relatief rollator en rolstoelonvriendelijk was.

Toch verliep de activiteit soepel en werd door deelnemers zeer gewaardeerd. Veel bezoekers waren ruim op tijd en raakten al snel met elkaar in een geanimeerd gesprek. Het ontbijt werd aan elkaar gepraat door een vlotte dame die goed te verstaan was, zo stelt onze observant. Een bandje van drie personen ging de tafels af en zong overal een liedje ‘uit

grootmoeders tijd'. Vooral de ouderen waardeerden deze muzikale bijdrage. De door de Katholieke Pabo Zwolle geregelde activiteiten waren uitnodigend, maar waren soms moeilijk te bereiken voor de oudere bezoekers omdat de activiteiten behoorlijk fysiek waren. Zo was er een groot schaakspel waarbij gelopen moet worden om de stenen te verplaatsen en een grote Jenga-toren van al met al bijna 1,5 meter.

Als gekeken wordt naar de geënquêteerden dan scoort de Vrijheidslunch met een 8.0 (Std.D. = 0.8) gemiddeld relatief goed. Ook de vijf stellingen werden door geënquêteerden positief beantwoord (zie tabel 14). Bij de open vragen waarin we respondenten vroegen om hun motivatie voor deelname stelden zij doorgaans dat zij waren gekomen voor 'gezelligheid' en 'saamhorigheid'.

Tabel 14 - Uitkomst stellingen over inhoudelijke activiteit 'Vrijheidslunch - In vrijheid kiezen'

	Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet	Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden	Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit	Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen	Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'
Helemaal mee oneens	1	0	0	1	0
Oneens	0	0	0	0	0
Neutraal	6	1	1	2	2
Eens	10	9	9	8	7
Helemaal mee eens	2	10	9	8	10
Totaal N	19	20	19	19	19
Gem. (std. D)	2,6 (0,9)	3,5 (0,6)	3,4 (0,6)	3,2 (1,0)	3,4 (0,7)

* De scoreschaal liep van 0 (Helemaal mee oneens) tot 5 (Helemaal mee eens), wat betekent dat een score 3 (eens) representeert. We hebben geen percentages berekend gezien het geringe aantal respondenten.

Ook de organisatie kijkt tevreden terug op de vrijheidslunch.⁵¹ De lunch was uitverkocht en zou volgend jaar verder kunnen worden uitgebreid, gezien het enthousiasme van de verschillende betrokken partijen. De lunch is vaker georganiseerd en dat betekent dat de verschillende organisaties goed op elkaar waren ingespeeld. Uit voorgaande edities wist men dat aanwezigen de variatie aan intermezzo's zoals de muzikale intermezzo's en korte verhalen zoals gegeven door de directeur van het Historisch Centrum Overijssel waardeerden als input voor de eigen gesprekken. De inschatting van de organisatie was dat

⁵¹ Telefonisch interview met Emma Quilligan op 1 juli 2019.

de opkomst gemixt genoeg was op de dag zelf en maakt op dit moment plannen om te zien of de omvang nog verder kan worden uitgebreid, zowel in de aanloop naar de lunch toe als wat betreft het aantal couverts. De vraag van zorginstellingen is namelijk groot en ook de (lokale) veteraneninstituten zijn enthousiast om deel te nemen aan het (les)programma.

Conclusie en aanbevelingen

De conclusie van dit evaluatieonderzoek naar de organisatie van de inhoudelijke activiteiten tijdens Bevrijdingsdag 2019, is dat de verschillende inhoudelijke activiteiten over het geheel genomen succesvol zijn geweest. Deelnemers waardeerden de activiteiten over de gehele linie positiever dan in 2018 en maakten zowel in de enquêtes als in de gesprekken met onze observanten een betrokken indruk. Ook de organisaties achter de activiteiten zijn tevreden over het verloop van de activiteiten. Uit onze telefonische interviews bleek dat geïnterviewde medewerkers zonder uitzondering zeer reflexief zijn op de zaken die goed gingen (of anders gezegd, waar zij lering hadden getrokken uit de activiteiten van 2018) en die volgend jaar beter kunnen. In veel gevallen viel het interview midden in een periode waarin organisaties zelf ook bezig waren met een kritische terugblik. Het is goed om op te merken dat zowel wij als onze student-assistenten merkten dat de organisatoren van de inhoudelijke activiteiten zeer gedreven zijn om de Bevrijdingsfestivals een succes te maken.

Net als in voorgaande onderzoeken is het voor ons onmogelijk om onomstotelijk vast te stellen of er sprake is van een blijvende gedragsverandering, of dat mensen op een andere manier zijn gaan nadenken over democratie, mensenrechten en (keuze)vrijheid naar aanleiding van deelname aan een inhoudelijke activiteit. Dat is nu eenmaal inherent aan het design van dit onderzoek: wij spraken mensen op één moment. Toch waren de bezoekers die deelnamen aan ons onderzoek doorgaans van mening dat de activiteiten bewustzijn verruimend waren. Vooral activiteiten waarbij persoonlijke verhalen centraal stonden en die uitnodigden tot actieve interactie maakten indruk op deelnemers. We adviseren dan ook om de BZK-subsidie voor de inhoudelijke activiteiten voort te zetten, want ze voorzien in een belangrijke behoefte voor een deel van de festivalbezoekers.

Op persoonlijke titel willen wij daar nog aan toevoegen dat festivalbezoekers die zaken als ‘bier drinken’, ‘feestje bouwen’ en ‘lekker gek doen’ op gaven als reden voor hun festivalbezoek – het merendeel van de bezoekers - overigens óók bijdragen aan het succes van de Bevrijdingsfestivals. We zijn van mening dat de Bevrijdingsfestivals door hun feestelijke, open opzet zowel een representatie als een bevestiging zijn van de waarden van de open democratie zoals wij die in Nederland kennen: ze zijn vrij toegankelijk voor iedereen, ongeacht huidskleur, etniciteit, geloof, leeftijd of politieke voorkeur. Het festivalterrein en de festivalprogramma's zijn gevarieerd en bieden bezoekers op een

laagdrempelige, ongedwongen manier de mogelijkheid om in aanraking te komen met belangrijke onderwerpen op een manier die bij hen past.

Op basis van onze analyse van de acht verschillende inhoudelijke activiteiten (en telefonisch contact met enkele van de zes inhoudelijke activiteiten die wel een BZK-subsidie ontvingen, maar in dit onderzoek niet werden opgenomen) komen wij tot verschillende aanbevelingen en suggesties:

Een suggestie voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei en verschillende Bevrijdingsfestivals is om de verbinding te vergroten, enerzijds tussen Bevrijdingsfestivals onderling en anderzijds tussen bezoekers en thuisblijvers. Van een verbinding tussen de Bevrijdingsfestivals is nu al sprake middels de optredens van de Ambassadeurs van de Vrijheid op verschillende festivals en middels de (al dan niet gelijktijdige) organisatie van activiteiten zoals de 'Vrijheidslunches' en het '5 voor 5 moment'. De Bevrijdingsfestivals zijn echter nog niet heel zichtbaar voor mensen die niet naar de festivals toe komen. Een idee is om de 'zichtbaarheid' voor hen te vergroten door gebruik van oude en nieuwe (sociale) media, zodat ook mensen die zich in principe niet geroepen voelen om naar de Bevrijdingsfestivals te komen betrokken worden in het gevoel/ de idealen van Bevrijdingsdag.

Een manier is om dat, in navolging van het Radio Freedom-project, via radio/online-streamingverbindingen te doen. Daarbij kan een nationale radiozender als NPO-3fm (de publieke jongerenzender) als hoofdkwartier fungeren en in samenwerking met lokale radiostations de activiteiten die binnen afzonderlijke Bevrijdingsfestivals plaatsvinden bereikbaar maken voor thuisblijvers. Door een beeld te geven van de talloze debatten, activiteiten, liveoptredens, interviews, etc. kunnen ook mensen die weinig op hebben met Bevrijdingsdag/Bevrijdingsfestivals in aanraking komen met thema's als vrijheid, democratie en mensenrechten. Bovendien zijn de Bevrijdingsfestivals op deze manier doorlopend met elkaar verbonden en is nog duidelijker dat we op 5 mei op veertien locaties hetzelfde feest vieren.

We zijn ervan op de hoogte dat er reeds samenwerkingen bestaan met NPO-3fm. De aanpassing zou dan ook 'slechts' zijn om directer samen te werken met lokale radiostations. Voor verdere inlichtingen is de geestelijk vader van dit idee, Jasper Scholte van JMR Productions uit Rotterdam, beschikbaar en bereid om ideeën verder te concretiseren.

Een vraag van de organisatoren van de inhoudelijke activiteiten **aan het Ministerie van BZK** is om de subsidieronde (en vooral de toekenningen) te vervroegen. Met name de organisaties die afhankelijk zijn van deelname van scholen en daarbij niet slechts op 5 mei met leerlingen willen werken, maar ook in de periode in aanloop naar Bevrijdingsdag, merkten op dat de subsidietoekenning in januari te laat is. Scholen worden door talloze organisaties benaderd voor educatieve programma's en kunnen maar aan enkele activiteiten deel nemen. Aangezien de schoolprogramma's voor de voorjaarsperiode al vroeg worden vastgesteld, zouden de initiatiefnemers van de inhoudelijke activiteiten al in november en december moeten kunnen beginnen met werven.

Een suggestie voor alle betrokken organisaties kunnen we maken op basis van onze observaties en enquêtering: we merkten dat de nadruk op verhalen zeer goed werkt om bezoekers betrokken te maken. De inhoudelijke activiteiten die verhalen centraal stelden werden het best becijferd. We maken hierbij van de gelegenheid gebruik om de Mensenbieb uit te lichten. Deze activiteit is laagdrempelig, vergt actieve participatie van deelnemers en heeft daardoor ogenschijnlijk de grootste bewustzijnsverandering tot gevolg. Hoewel hier geen sprake is van een massa-activiteit (juist niet, gezien de intimiteit van de gesprekken), kent deze activiteit wel een hoog 'spill over'-effect: participanten worden geraakt door de verhalen van en gesprekken met de verschillende 'boeken' en zijn geneigd deze met hun omgeving te delen. Ook een inhoudelijke activiteit als 'Uit je Hokje' omarmt de waarde van persoonlijke verhalen en combineert deze op een laagdrempelige, ludieke manier met vragen over de eigen identiteit.

Een suggestie voor de organisaties van de afzonderlijke Bevrijdingsfestivals is om inhoudelijke activiteiten op centrale locaties van het festivalterrein te laten plaatsvinden en voldoende vrijwilligers op de dag zelf te laten werven voor de inhoudelijke activiteiten. Het valt ons op dat veel participanten op voorhand geen idee hadden van de inhoudelijke activiteiten. Dat is ten dele het gevolg van het feit dat weinig mensen zich op voorhand inlezen over de Bevrijdingsfestivals en dat als bezoekers zich voorbereiden zij doorgaans uitsluitend studie maken van het programma van de liveoptredens. Anderzijds valt ons ook op dat inhoudelijke activiteiten op de officiële websites van de Bevrijdingsfestivals niet altijd even goed te zien zijn. In elk geval is duidelijk dat de inhoudelijke activiteiten het moeten

hebben van zichtbaarheid op het festivalterrein op de dag zelf. Enthousiaste vrijwilligers (al dan niet gestoken in olijke outfits) maken hier een groot verschil.

Een suggestie voor de organisaties van de afzonderlijke Bevrijdingsfestivals is om na te denken over de noodzaak om verschillende fondsenwervers/krantenverkopers toe te laten op het festivalterrein. Bezoekers ervaren wervers en verkopers doorgaans als storende onderbrekingen van hun festivalervaring. En hoewel er voor een goed doel als KWF Kankerbestrijding (die overigens met een campagne waarbij mensen zich gratis konden insmeren leuk inspeelden op het festivalgevoel) wel ruimte kan zijn, vragen wij ons af of dat ook geldt voor verkopers van krantenabonnementen.⁵² In elk geval raden we de Bevrijdingsfestivals aan om steeds in de gaten te houden in hoeverre dit commerciële element in overeenstemming gebracht kan worden met doelstellingen van de Bevrijdingsfestivals.

---

⁵² We realiseren ons, Alexis de Tocqueville indachtig, dat er ook voor kranten wel wat te zeggen valt, aangezien hij de vrije distribueren en consumptie van kranten als teken van een gezonde democratische civil society zag. Toch leert de ervaring dat de verkopers van goede doelen en krantenverkopers vaak afkomstig zijn van dezelfde marketingbureaus, en dat afzonderlijke verkopers geneigd zijn om dezelfde (als makkelijk bekend staande) doelgroepen te benaderen. Dat betekent dat een deel van de festivalbezoekers relatief veel verzoeken zal krijgen, terwijl andere groepen worden genegeerd.

Literatuurlijst

Bosma, E. & De Regt, S. (2018) *Bereik & Effect Inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsdag. Evaluatie BZK-subsidie Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bureau Veldkamp (2012). *Bevrijdingsfestivals 2012. Hoofdonderzoek*. Amsterdam: Bureau Veldkamp.

Dooremalen, T. van (2013) *De politiek: stabiele structuur, veranderlijke cultuur*, in: Duyvendak, J.W. et. Al (2013) *Sociale kaart van Nederland - Over instituties en organisaties*, Amsterdam: Boom.

Enk, B. van & Schmeets, H. (2019). *Statistische Trends. Vertrouwen en Stemgedrag*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jonkman, H., Koçak, S., Meer, F. de, & Arkesteijn, E. (2016). *Over vrijheid onderhouden. Evaluatie BZK subsidie Nationaal Comité 4 en 5 mei*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

De Regt, S. (2014). *Vrijheid en het Vieren van Vrijheid anno 2014: Een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bijlagen

Bijlage 1 – De twee gehanteerde vragenlijsten op 5 mei 2019

Bijlage 2 – Topiclijsten observaties

Bijlage 3 – Topiclijst telefonische interviews

Bijlage 1 - Vragenlijst Algemeen

Thema 1: Bevrijdingsdag

1. Hoe vaak heeft u in de afgelopen vijf jaar:

	nooit	1 keer	2 keer	3 keer	4 keer	5 keer
Twee minuten stilte gehouden op 4 mei						
Een bevrijdingsfestival bezocht op 5 mei						

2. Wat betekent Bevrijdingsdag voor u?

3. Wat zijn voor u de belangrijkste redenen voor het bezoek aan dit Bevrijdingsfestival?

4. Vindt u Bevrijdingsfestivals een goede manier om vrijheid/de Bevrijding te vieren?

Ja

Nee. Wat zou volgens u een betere manier zijn?

5. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen? De jaarlijkse viering van de Bevrijding op 5 mei:

	helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	helemaal eens
Moet in de toekomst doorgaan					
Zegt me helemaal niks					
Heeft steeds minder betekenis naarmate de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt					
Blijft actueel zolang er oorlog en onderdrukking bestaat					
Is minder belangrijk dan de Dodenherdenking op 4 mei					

6. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	helemaal eens
Vandaag denk ik aan de Bevrijding van Nederland in 1945					
Ik vind het belangrijk dat er stil gestaan wordt bij mensen die niet in vrijheid leven					
Vandaag sta ik er bewust bij stil dat wij in een land zonder oorlog leven					

Thema 2: De Nederlandse samenleving

7. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	Helemaal eens
Ik voel me verbonden met Nederland					
Ik heb het gevoel dat ik lid ben van de Nederlandse gemeenschap					
Ik ben blij in Nederland te mogen leven					
Nederland is een van de beste landen van de wereld					

8. Heeft u gestemd bij de Provinciale Staten verkiezingen afgelopen 20 Maart 2019?

- ja
- nee

9. Bent u van plan te gaan stemmen bij de Europese Verkiezingen op 23 mei aanstaande?

- ja
- nee

Wat is uw motivatie voor deze keuze?

10. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	Helemaal eens
Ik vind het belangrijk om mijn stem uit te brengen bij verkiezingen					
Ik heb het gevoel dat mijn stem er toe doet					
Ik maak me zorgen over de Nederlandse politiek					
Stemmen zou verplicht moeten zijn					
Politici luisteren niet naar mensen zoals ik					

Thema 3: algemene achtergrondvragen

11. Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- Anders, namelijk _____
- Zeg ik liever niet

12. Wat is uw hoogst voltooide opleiding? Als u nog bezig bent met een studie, vul dan het diploma in dat u met deze studie verwacht te halen.

- Geen opleiding
- Lagere school/ Basisonderwijs
- LBO, VBO, LTS, VMBO
- Mavo, VMBO-t
- MBO
- Havo, VWO
- HBO
- WO

13. Wat is uw leeftijd?

..... Jaar

14. Heeft u de Nederlandse nationaliteit?

- Ja
- Nee

Thema 4: Vandaag

15. Gelieve aankruisen wat van toepassing is:

- Ik ben al op het festival geweest => ga door naar vraag 16
- Ik ga nu het festival bezoeken => ga door naar vraag 20

16. Wat heeft u gezien/bezocht op het festival?

	ja	nee	niet van toepassing
Informatiestandjes van de goede doelen bezocht			
5 minuten stilstaan bij de vrijheid (om 16:55)			
Optreden van (één van de) ambassadeurs van de vrijheid gezien (ambassadeurs zijn dit jaar Kraantje Pappie, Maan en Sam Feldt)			
Lezing / Documentaire			
Bevrijdingsvuur/fakkel zien branden			

17. Hoe beoordeelt u het bezochte bevrijdingsfestival? Geef een cijfer tussen de 0 (slecht) en 10 (uitstekend).

Cijfer: _____

18. Hoe lang bent u op het festival geweest?

_____ uur

19. Zou er volgens u op Bevrijdingsfestivals meer aandacht besteed moeten worden aan het onderwerp vrijheid?

- Nee
- Ja. Wat zou volgens u een goede manier zijn om meer aandacht te besteden aan het onderwerp vrijheid op Bevrijdingsfestivals?

20. Vul hieronder uw emailadres in als u op de hoogte gehouden wilt worden van de resultaten en/ of benaderd wil worden voor vervolgonderzoek.

Email: _____

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Locatie: _____

Bijlage 1 - Vragenlijst Bevrijdingsfestivalactiviteit

Thema 1: Bevrijdingsdag

1. Hoe vaak heeft u in de afgelopen vijf jaar:

	nooit	1 keer	2 keer	3 keer	4 keer	5 keer
Twee minuten stilte gehouden op 4 mei						
Een bevrijdingsfestival bezocht op 5 mei						

2. Wat betekent Bevrijdingsdag voor u?

3. Wat zijn voor u de belangrijkste redenen voor het bezoek aan dit Bevrijdingsfestival?

4. Vindt u Bevrijdingsfestivals een goede manier om vrijheid/de Bevrijding te vieren?

- Ja
- Nee. Wat zou volgens u een betere manier zijn?

5. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen? De jaarlijkse viering van de Bevrijding op 5 mei:

Moet in de toekomst doorgaan					
Zegt me helemaal niks					
Heeft steeds minder betekenis naarmate de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt					
Blijft actueel zolang er oorlog en onderdrukking bestaat					
Is minder belangrijk dan de Dodenherdenking op 4 mei					

6. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	helemaal eens
Vandaag denk ik aan de Bevrijding van Nederland in 1945					
Ik vind het belangrijk dat er stil gestaan wordt bij mensen die niet in vrijheid leven					
Vandaag sta ik er bewust bij stil dat wij in een land zonder oorlog leven					

Thema 2: De Nederlandse samenleving

7. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	Helemaal eens
Ik voel me verbonden met Nederland					
Ik heb het gevoel dat ik lid ben van de Nederlandse gemeenschap					
Ik ben blij in Nederland te mogen leven					
Nederland is een van de beste landen van de wereld					

8. Heeft u gestemd bij de Provinciale Staten verkiezingen afgelopen 20 Maart 2019?

- ja
- nee

9. Bent u van plan te gaan stemmen bij de Europese Verkiezingen op 23 mei aanstaande?

- ja
- nee

Wat is uw motivatie voor deze keuze?

10. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	Helemaal eens
Ik vind het belangrijk om mijn stem uit te brengen bij verkiezingen					
Ik heb het gevoel dat mijn stem er toe doet					
Ik maak me zorgen over de Nederlandse politiek					
Stemmen zou verplicht moeten zijn					
Politici luisteren niet naar mensen zoals ik					

Thema 3: algemene achtergrondvragen

11. Wat is uw geslacht?

- Man
- Vrouw
- Anders, namelijk _____
- Zeg ik liever niet

12. Wat is uw hoogst voltooide opleiding? Als u nog bezig bent met een studie, vul dan het diploma in dat u met deze studie verwacht te halen.

- Geen opleiding
- Lagere school/ Basisonderwijs
- LBO, VBO, LTS, VMBO
- Mavo, VMBO-t
- MBO
- Havo, VWO
- HBO
- WO

13. Wat is uw leeftijd?

..... Jaar

14. Heeft u de Nederlandse nationaliteit?

- Ja
- Nee

Thema 4: Vandaag

15. Hoe heeft u kennisgenomen van het bestaan van deze activiteit?

- Via een kennis/vriend/familieid
- Via de website
- Via een nieuwsbrief
- Ik werd persoonlijk uitgenodigd om deel te nemen
- Anders, namelijk _____

16. Waarom gaat u deel nemen/ heeft u deelgenomen aan deze activiteit? (doorhalen wat niet van toepassing is)

17. In hoeverre bent u het eens/oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal oneens	oneens	neutraal	mee eens	Helemaal eens
Deze activiteit heeft mij aan het denken gezet					
Deze activiteit zou jaarlijks georganiseerd moeten worden					
Ik ben blij dat ik heb meegedaan aan deze activiteit					
Ik zou deze activiteit aanraden aan anderen					
Deze activiteit sluit goed aan bij het thema 'vrijheid'					

18. Hoe beoordeelt u deze activiteit? Geef een cijfer tussen de 0 (slecht) en 10 (uitstekend).

Cijfer: _____

19. Vul hieronder uw emailadres in als u op de hoogte gehouden wilt worden van de resultaten en/ of benaderd wil worden voor vervolgonderzoek.

Email: _____

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Locatie: _____

Bijlage 2 – Topiclijst Observaties

Omgeving

- Centraliteit/ aantrekkelijkheid locatie?

Uitleg en organisatie

- Duidelijk? Uitleg toegespitst op doelgroep?
- Enthousiast?
- Op welke manieren proberen organisatoren mensen aan te trekken om deel te nemen?

Deelnemers

- Enthousiasme
- Interactie tussen deelnemers (bekenden en onbekenden)

Wat gebeurt er? (beschrijf zo goed mogelijk verloop – richt je op sociale interacties. Noteer zo mogelijk tijdstippen)

Bijlage 3 – Topiclijst telefonische interviews

Opening – dank voor deelname. Uitleg achtergrond onderzoek (BZK & Nationaal Comité 4 en 5 mei). Doel gesprek is: ervaringen van organisatie optekenen ter lering BZK, Comité, Bevrijdingsfestivals. Beoordelen effectiviteit van verschillende inhoudelijke activiteiten die door BZK van subsidie zijn voorzien. Uitleg dat we observaties hebben gedaan en geënuquêteerd, maar willen ook graag perspectief van organisatie/organisatoren zelf voor volledig beeld.

Thema doelstellingen

- Wat waren doelstellingen? (inhoudelijk, doelgroep bereikt?)
- Zijn deze doelstellingen behaald? (inhoudelijk, doelgroep bereikt?)
Alternatief: welke graadmeter voor succes volgens organisatie?
- Wat heeft organisatie gedaan om doelstellingen (inhoudelijk/ doelpopulatie) te bereiken? (voorafgaand en op dag zelf?)

Aanloop activiteit

- Hoe kijkt organisatie terug op periode in **aanloop** naar activiteit.
- Punten van tevredenheid (wat werkte goed?)
- Punten van verbetering (wat kan beter?)
- Hoe verliep contact/samenwerking met BZK/Comité? Verwachtingen/ wensen organisatie?

Verloop activiteit

- Hoe kijkt organisatie terug op **verloop** activiteit gedurende de dag zelf?
- Punten van tevredenheid (wat werkte goed?)
- Punten van verbetering (wat kan beter?)

Locatie

- Wat vond organisatie van locatie op Bevrijdingsfestival-terrein?
- Waarom goede plek/ wat zou betere plek zijn geweest?

Aandacht voor activiteit

- Wat vond organisatie van aandacht op Website BF
- Aandacht in andere media?
- Welke instrumenten heeft organisatie ingezet om mensen te werven?

Volgend jaar

Zou de organisatie activiteit volgend jaar willen herhalen? Waarom wel/niet? Welke aanpassingen?

Overige opmerkingen?

Dank voor tijd en antwoorden. Rapportage zal t.z.t. worden toegestuurd.